H Diss. B-25581

Tartu Riiklik Ülikool
Üldise Ajaloo Kateeder

Kašmir

imperialismi üldkriisi perioodil

(Diplomitöö)

Teostaja : Kelam, Tunne

Juhendaja : dots. T. Konks

Tartu, 1959

I

Sissejuhatus.

Kaasaegse Lõuna-Aasia arengut kujundab suurel määral kolm probleemidegruppi. Esimesest neist võib pidada kolonialismi ja feodalismi ikkest vabanevate rahvaste püüdu täielikule majanduslikule sõltumatusele ja elutaseme tõstmisele rahvuslikku tööstuse ja loodusressursside väljaarendamise teel. Vastavalt sellele ei vaatle enamik Aasia teksinud uutest riikidest kättevõidetud poliitilist vabadust mitte lõpliku eesmärgina, vaid pigem. „juurdepääsuteena" ning „vahendina" rahvuslikule progressile.[1]

Teise probleemidegrupi moodustavad vabanenud riikide omavahelised suhted, milliste uuem ajalugu on küll suhteliselt lühike, kuid mis arenevad ja tihenevad ühise koloniaalse mineviku ja sellega seotud ühiste tänapäevaprobleemide taustal. Vaatamata imperialistlike ringkondade püüetele külvata võimaluse korral lõhestatuse ning

---

[1] Jawaharlal Nehru - The Gandhian Technique. Address at the University of Chicago, Oct. 27, 1949. (Jawaharlal Nehru's Speeches 1949-1953. Delhi -1954, p. 407.)

umbusalduse idusid Lõuna-Aasias, on isegi nende taotluste ideoloogid sunnitud mõõnma, et „suhted kolonialismi likvideerimise järel tekkinud riikide vahel on ühe erandiga olnud paremad kui oodata võis." [2] Selliseks pusivaks erandiks Lõuna-Aasia viiele rahuliku kooseksisteerimise printsiibile rajatud stabiilsuses on kujunenud India-Pakistani avalikult vaenulik vahekord. Niinimetatud Kašmiri kusimus moodustab 1947. aastast alates mainitud vaenu peamise allika.

Kõige laiaulatuslikuma probleemistiku hõlmab kolmas grupp - Lõuna-Aasia noorte iseseisvate riikide suhted välismaailmaga, mis asetab Lõuna-Aasia maad ühtlasi paratamatult kardinaalsete rahvusvaheliste probleemide ja vastuolude orbiiti. Siinjuures pälvib erilist tähelepanu Lõuna-Aasia maade vahekord suurimate imperialistlike riikide - Ameerika Ühendriikide ja Inglismaaga, kes loevad oma välispoliitika üheks peamiseks ülesandeks nimetatud piirkonna jätkuvat majanduslikku ja poliitilist allutamist koos selles leiduvate suurte strateegiliste eeliste opti-

---

2) Guy Wint - South Asia Unity and Disunity International Conciliation № 500, Nov. 1954, p. 152.

maalse ärakasutamisega võitluses sohialistliku leesi, eeskätt aga Nõukogude Liidu ja Hiina Rahvavabariigi vastu.

Vastavalt ülaltoodule on mõeldav ka Kašmiri küsimuse vaatlemine kolmest esinevast küljest:

1) Kašmir oma sisemise arengu perspektiivis.
2) Kašmir kui India-Pakistani vaheline tüliõun.
3) Kašmir kui rahvusvaheline, kahe maailmasüsteemi vahelisi suhteid ning ülemaailmset rahu puudutav küsimus.

Tuleb silmas pidada, et kõik nimetatud kolm külge on, analoogiliselt eelpooltoodud kolmele probleemidegrupile, omavahel tihedalt ning orgaaniliselt seotud. Samal ajal oleks aga Kašmiri küsimusele õige lähenduse taotlemisel riskantne unustada, et baasi ja lähteplatvormi antud probleemi uurimisele moodustab esimene külg. Ignoreerides majanduslike ja poliitiliste jõudude paigutust Kašmiri vürstiriigis, jättes tundma õppimata Kašmiri olustiku, siseolukorra, ajaloo, eriti aga imperialismi üldkriisi perioodil Kašmiris areneva India vürstiriikide hulgas kõige laiaulatuslikuma ja

kõige demokraatlikuma rahvusliku vabastusliikumise iseärasused, on asjatu puuda lahendada Kašmiri küsimust ka selle rahvusvahelisest aspektist.

Sellele - tõõ raame arvestades muidugi üldjoonelisele - Kašmiri siseolukorra ja iseärasuste tundma õppimisele, sellele majanduslike ja poliitiliste jõudude paigutuse ning vahekorra ignoreerimise vältimisele, sellele Kašmiri küsimuse lähteplatvormi määritlemisele. on pühendatud käesolev tõõ.

Alustades Kašmiri ajalugu imperialismi üldkrüsi perioodil käsitlevate teoste nimekirja, tuleb esmajoones tegemist teha Prem Nath Bazaz'iga. Prem Nath Bazaz on kahtlematult vastuoluline isiksus. Kuid sama kahtlematult seisab väljaspool vastuolusid tema erakordne erudihioon, põhjalik Kašmiri poliitiliste sündmuste tundmine, millele annab erilise väärtuse tema enda juhtiv osavõtt Kašmiri rahvuslikust liikumisest ning poliitilistest muudatustest. Oma tegevuse esimesel perioodil kuni Teise Maailmasõja lõpuni etendas Bazaz ~~kah~~ põhiliselt positiivset, progressiivset osa. Just sama ajavahemiku - Kašmiri rahvusliku vabastusliikumise esimese

perioodi (1917 - 1939) kohta annavad hinnatavat, kohati olse asendamatut materjali Bazazi teosed,[3] milles autor paljastab ja analuusib teravalt Dograde feodaalse süsteemi kisendavaid vastuolusid, mõistab õieti rahvusliku vabastuslükumise sohiaalseid momente ja selle edasise arengu vajadusi. Teise Maailmasõja ajal eraldus Bazaz Kaśmiri Rahvuskonverenhist, asutades Kaśmiri Sotsialistliku partei. Peamiseks selle eraldumise põhjuseks oli Rahvuskonverenhi taktika ja meetodid, mida vaikekodanlikust ideoloogiast mõjutatud Bazaz kritiseerib kui „vägivaldseid" ja „faśistlikke", pooldades ise ainuüksi rahulikke, mitterevolutsioonilisi võtteid. Sellega tekkib märgatav vahe Bazazi küllalt revolutsioonilise programmi ja selle teostamise meetodi vahel, kusjuures vümasele suuremat rõhku asetav Bazaz taganeb ~~seep~~ tulemusena faktiliselt oma põhimõtetest ja osutub takistuseks rahvusliku lükumise arenguteel. Nõsugustest põhimõtetest on läbitud ka Kaśmiri rahvusliku lükumise teise perioodi käsitlus Bazazi

---

3) Prem Nath Bazaz - Inside Kashmir. Srinagar - 1941.
Prem Nath Bazaz - History of the Struggle for Freedom in Kashmir. Delhi - 1954.

teoseis.

Kashmiri rahvusliikumist 1931-1947 käsitleb ka ainsas selle teema kohta võõrkeelde Lüdus ilmunud uurimuses Z. Petrunitševa[4], kes annab ülevaadliku, marksistlikelt positsioonidelt lähtuva pildi antud kiirimuses, kuid ei suuda arusaadavalt puudutada kõiki probleeme ühesuguse põhjalikkusega. Lisaks kannatab teos mõningate isikukultuse ajastust pärinevate seisukohtade ja allikmaterjali rappuse all.

Kašmiri varasemat ajalugu kuni 1587-aastani vaatleb kodanliku ajaloolase positsioonidelt mahukas kaheköitelises teoses S. M. D. Sufi.[5] Väga olulise tähtsusega Kašmiri majanduselu mõõtmistel on esimene Kašmiri majandusteadlase poolt kirjutatud teos, mille autoriks on S. N. Kaul.[6]

---

[4] З. Петрунишева - Национально-освободительное движение в княжестве Кашмир. (Ученые записки Института Востоковедения, т. I, М-Л - 1950).

[5] S. M. D. Sufi - Kashīr. Being a History of Kashmir. Vol. I-II, Lahore, 1947-48.

[6] S. N. Kaul - Kashmir Economics. Srinagar - 1954.

II

Mõningaid Kašmiiri geograafilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid iseärasusi.

Endine vürstiriik, nüüdne India osariik Jammu ja Kašhmiir[x] asub India subkontinendi äärmises põhjaosas, Himaalaja ja Karakorumi mägede piirkonnas, külgnedes Hiina provintside Tiibeti ja Sinkiangiga idas, Afghanistaniga põhjas, Pakistaniga läänes ning olles eraldatud Nõukogude Liidust vaid kitsa, mõnekümne kilomeetri laiuse Afghanistani territooriumi ribaga. 84 471 ruutmiili[1] (240 290 ruutkilomeetrit)[2] suurusest Jammu ja Kashmiiri territooriumist moodustavad valdava osa kõrged mäeahelikud, mis suruvad elanikkonna üksikutesse, isoleeritud jõeorgudesse. Tähtsaim viimastest on Kashmiiri org (nn. Õnnelik org)[3] Jhelumi jõe ääres - Aasia kuulsaim ning ilusaim turismiobjekt, kus asub osariigi pealinn Srinagar ja põhuu enamus Kashmiiri provintsi elanikkonnast.

Jammu ja Kashmiiri võib jagada kolme põhilisse ossa: Jammu provints edelas (10651 ruutmiili), Kashmiiri provints, mis hõlmab Jhelumi oru koos ümbruskonnaga (8539 ruutmiili) ning lõpuks laialdased piiriäärsed alad (63554 ruutmiili), kuhu

---

[1] Census of India, 1941, Vol. I, part 1.

[2] K. Witthauer - Die Bevölkerung der Erde, Gotha, 1958, S. 106.

[3] Happy Valley

[x] Eestipärase kirjaviisi kohaselt tuleb kuni i reatü-

Kirjutada/lugeda järgmised terminid:

Kashmir = Kašmiir
Punjab = Pandžaab
maharaja = maharadža

kuuluvad põhjas Silgit, Hunza ja Nagar, idas aga Ladakh ja Baltistan. 1941. a. tsensuse kohaselt elas Jammus ja Kashmiris 4.021.616 inimest. Nimetatud arv on viimaseks ametlikuks lähtekohaks Kashmiri elanikkonna hindamisel.[4] 1951. a. hinnanjate põhjal oli Jammu ja Kashmiri elanike arv suurenenud 4.410.000-ni.[5]

Seejuures jagunes elanikkond ebaühtlaselt - Jammu ja Kashmiri territooriumist 3/4 moodustavatel piiriäärsetel aladel on elanike arv minimaalne - 311 478,[6] tihedusega 5 inimest ruutmiilil (põhjarajoonides - Silgidis, Hunzas, Nagasis 116 000; Ladakhis u. 200 000 elanikku). Samal ajal on põhiline rahvastiku hulk koondunud kahte väiksemasse provintsi - Jammus 1.981.433 elanikku tihedusega 160 inimest ruutmiilil ja Kashmiris 1.728.705 elanikku tihedusega 202 inimest ruutmiilil. Kuigi Jammu ja Kashmiri jõeorgudesse koondunud rahvastiku tihedus on võrdlemisi suur, jääb ta siiski maha India keskmisest - 281 inimest ruutmiilil.[7] 1941. a. eksisteeris Kashmiri vürstiriigis 8915 küla ja 37 linna, neist Kashmiris 13 linna, Jammus - 20 linna ja piiriäärsetel aladel - 4 linna, kusjuures 91,3 % vürstiriigi rahvastikust elas külades.

---

4) India-Pakistani piiri vahekord ning Kashmiri lõhestatus tejid 1951. a. India regulaarse tsensuse läbiviimise Jammus ja Kashmiris võimatuks.

5) Monthly Abstract of Statistics IX, 7/8, July/August 1956, Delhi.

6) Kõik edaspidised viiteta andmed elanikkonna kohta vt. Census of India 1941, Vol. XXII: Jammu and Kashmir.

7) Census of India 1951, Vol. I.

.Seega ületab Kashmiri maaelanike protsent isegi mahajäänud India keskmise - 87%[8], mis osutab selgelt majanduse ühekülgsele iseloomule ning tööstuse vähesele arengule. Viimast tõestab ka 1941. a. rahvuse andmetik - põllumajanduse ja karjakasvatusega tegeles ning oli sõltuv 3.535.636 inimest - 88% elanikkonnast, tööstusega oli seotud (kaasa arvatud juhu- ning hooajatöölised, kes moodustavad tööliste enamiku) käigest 317.470 inimest - 7,4%.

Paljude rahvaste ja keelte olemasolu võrdlemisi väikesel territooriumil on Kashmiri üks iseärasusi. Suurima rahvuse osariigi territooriumil moodustavad kašmiirlased ~~kõnelejate~~ - 1941. a. oli kašmiiri keele kõnelejate arv 1.549.460 inimest.[9] Kašmiiri keele päritolu on veel tänapäeval teatud määrani vaieldav - tõenäoliselt kuulub ta dardi keelterühma tugevate sanskriti mõjutustega.[10]

Jammu provintsis on levinud kolm peamist keelt: dogri, mida räägib umbes 650.000 hindut, pandžabi, mida kõnelevad peamiselt muhameedlased Mirpuri, Jammu, Reasi jt. ringkondades ja lääne-Poonchis, Udhampuris, Rajauris, Muzaffarabadis - lääne-pahari. Kõik kolm Jammu keelt, eriti

[8] Census of India 1951, Vol. I.

[9] Kašmiiri keeles on Kashmiri nimetus Kashiir, keel ise aga Köshur. (vt. S.M.D. Sufi - Kashir. Being a History of Kashmir. Vol. I, p. 17.)

[10] Ibid.

. dogri ja pandžabi, on ükskõikse võrdlemisi lähedased.[11]

Äärealade rahvastik kõneleb daardi keelkonda kuuluvat šina keelt (põhjaosas - Širgitis, Hunjas, Nagaris) ning tiibeti keelteja sugulases olevat bodhit (Ladakhis).

Eelpool toodud keeltest on neljal - kašmiiri, dogri, pandžabi, bodhi keelel - oma eriline kirjavüs, milledest vanimaid ja originaalsemaid on kašmiiri keele kirjakuju - sharda, mis pärineb meie ajaarvamise esimese aastatatuhande keskelt.[12] Säärase keelelise kirevuse tõttu võeti valitsevate klasside poolt - eriti 13. saj. keskpaigast alates - kasutusele uzdu keel, mis tänapäevani on jäänud ametiasjade, parlamendi, ajakirjanduse ning enamiku publikatsioonide keeleks. Uzdut levitati kuni viimase ajani peamiselt rahvuslike keelte - eriti kašmiiri, šina ja bodhi - diskrimineerimise arvel.

Suur enamus Kashmiiri elanikest - 3/4 ehk 77,11 % on muhameedlased (rõhuvas enamuses sunniidid); hindud moodustavad 23,11 %, sikhid 1,64 %, buddhistid umbes 1 % rahvastikust.

Kahest peamisest provintsist on usundlikult homogeensem Kashmir - 1.615.478 muhameedlast (93,4 %) ja ainult 85 580 hindut[13] ning 27 034 sikhi.

---

11) Kaula - Dhar - Kashmir Speaks. Delhi - London - 1950. p. 16.

12) Ibid.

13) Kashmiiri provintsi hindud moodustavad nn. Kashmeri Panditite kogukonna (millest pärineb ka India peaminister J. Nehru),

Seevastu Jammus on ~~1941. a. andmetel~~ muhameedlaste ülekaal väiksem - 1.215.676 muhameedlast (61,3%), 722.835 hindut (neist 113.422 kuulub alamatesse kastidesse ja puutumatute hulka) ja 38 566 sikhi.

Käesoleval ajal on usundlikud piirjooned Jammu ja Kashmiri provintside vahel tunduvalt selgepiirilisemad, kui seda näitavad 1941. a. tsensuse andmed. Peale Briti India jaotamist 1947. a. ~~ja~~ ning sellega kaasnevaid kogukondlikke veresaunu ja rahvasterändamisi saabus Jammusse Lääne-Punjabist sadu tuhandeid hindudest ja sikhidest pögenikke, kelledest osa jäi Jammusse alaliseks elama, seevastu osa kohalikke muhameedlasi pögenes Pakistani või tapeti. Selle tulemusena on Jammu provintsis selle praegustes piirides (ilma Pakistani okupatsiooni all olevate aladeta) hindude ja sikhide enamus.[14]

Piiriäärsed rajoonid on peaaegu sajaprotsendiliselt islamiusulised, erandi moodustab Ladakh umbes 40 000 buddhistiga.

Teatavasti püüdsid inglise kolonisaatorite käsilased - reaktsioonilise muhameedliku suurkodanluse ja feodaalide ringkonnad - India vabanemise eel teha

---

mis vaatamata väikesele arvule on etendanud väljapaistvat osa Kashmiri kultuurielus. Kuna Kashmiri Panditite hariduslik tase on kõrge (samal ajal kui Kashmiris oli kirjaoskajaid ~~protsent~~ 1941. a. vaid 7 %, oskas rõhuv enamus Pandititest lugeda ja kirjutada), koondasid nad minevikus enda kätte tähtsamad kohad riigiaparaadis ja kultuurialadel.

14) M. Brecher - The Struggle for Kashmir. Toronto - 1953, p. 3.

erinevatest usunditest erinevate rahvuste küsimust, kusjuures Muhameedliku Liiga juhtide tõekspidamiste järgi moodustavad hindud ja muhameedlased kaks eri rahvust mitte ainult erineva religiooni, vaid ka erineva kultuuri, tradisioonide ja isegi erineva igapäevase elutegevuse poolest.[15] Säärase teooria alusel suruti läbi India lõhestamine Indiaks ja Pakistaniks, säärasele teooriale toetudes esitas ka Pakistan oma pretensioonid Kashmirile, kus elanike enamuse moodustavad muhameedlased.

Samal ajal on Kashmiri tingimustes usundilisele erinevusele rajatud rahvuste teooria puudujäägid eriti silmatorkavad. Nagu teada, on kõik praegused Kashmiri muhameedlased endised hindud, keda muhameedlastest vallutajad hakkasid vägivaldselt oma usku pöörama. Esimese suureulatusliku hindude islamisse pööramise teostas Kashmiris Zulqadir Khan 1314. a.[16] Seejuures assimileeris Kashmiris levinud islam suurel määral eelnevate usundite - buddhismi ja hinduismi jooni. Tuntud Kashmiri ajaloo uurijal, pakistani õpetlasel Sufil on alust väita, et Kashmiris levinud islam on tõelise Muhamedi õpetuse täielikult deformeerunud versioon.[17] Samale

---

15) Liaquat Ali Khan - Pakistan, the Heart of Asia. Speeches in the US and Canada. Cambr., Mass., Harv.-1551, p. 80.

16) Kaula-Dhar - Op. cit. p. 16.

17) Sufi - Kashir. Being a History of Kashmir. Vol. II, Lahore, 1547, p. 687.

seisukohale viitavad ka teised allikad: „... buddhistlik säilmete kummardamine on salakavalalt hiilinud India islamisse. See pole kuskil nii silmatorkav kui Kashmiris. ... Muhameedlikke pühakuid kummardatakse peaaegu nagu hindu jumalaid ja jumalannasid."[18] Analoogiliselt hindu brahmiinidele muutus muhameedlaste religioossete õpetajate (pīr) amet peaaegu päritavaks pühaks kastiks jne.[19] On võimalik isegi teatavate reservatsioonidega kokkuvõtlikult öelda, et Kashmiri muhameedlased kandsid lihtsalt oma austuse hindu kividelt üle islami pühakute säilmetele.[20]

Isegi eelpoolmainitud Pakistani autoriteet, G. M. D. Sufi on sunnitud väitma, et „Kashmiri orus ei eksisteeri tegelikult mingit hindude-muhameedlaste probleemi. Mõlemad on sama päritoluga, samast lihast ja verest, kõnelevad sama keelt, sõõvad sama toitu ...."[21] Isegi välismaalased on märganud, et baṭṭa (Kashmiri Pandit) eelistab ametikohtadel Kashmiri muhameedlast mitte-Kashmiri hindule, samuti eelistab tavaliselt Kashmiri muhameedlane Kashmiri baṭṭat mitte-Kashmiri muhameedlasele.[22]

---

18) Abdullah Yusuf Ali - Modern India and the West, ed. by O'Malley, 1941, p. 391.

19) Sufi - Op. cit. Vol. II p. 688.

20) Ibid.

21) Ibid. p. 692.

22) Ibid.

Kashmir on rõhutatult põllumajanduslik maa. Seejuures on põllumajanduslikult kasutatav pindala maapinna reljeefi tõttu suhteliselt väike: Kashmiri territooriumi 52 miljonist aakrist langeb asustamata ja põllumajanduslikult mitte tuluandvatele aladele umbes 44 miljonit aakrit, ülejäänud 8 miljonist aakrist kultiveeritakse aktiivselt umbes 2 miljonit aakrit, viimasest asub ligi 1/3 Kashmiri orus.[23] Tähtsamate viljeldavate kultuuride hulka kuuluvad madalamates kohtades riis, kõrgemal – mais, Kashmiri orus ka nisu. Kolm viimast kultuuri hõlmavad 70 % külvipinnast; koos mägestikurajoonides levinud odra ja tüüpiliste india teraviljakultuuride – džovari, badžra, ragi ja gramiga moodustavad aga toiduteraviljad 88 % külvi all olevast pindalast.[24] Enamik põllupinnast sõltub kunstlikust niisutusest.

Lisaks on Kashmiris laialt levinud siiditööstuse baasi – mooruspuude ning õlikultuuride (seesam, linaseemned, raps, maapähkel) kasvatus. Kashmiri rikkalikud puuviljaaiad varustavad oma toodanguga kogu lõhja-Indiat.

Rohkearvuliste alpiaasade olemasolu loob Kashmiris eeldused tugevalt arenenud karjakasvatuseks –

---

[23] О.Х.К. Спейт – Индия и Пакистан, М-1957, стр. 404

[24] S.N. Kaul – Kashmir Economics. Srinagar, 1954, pp 21-22.

kui Indias tuleb keskmiselt 100 aakri kohta 67 suurt kariloomа, siis Kashmiris on vastav arv 82.[25] Olulist osa etendab eriti lambakasvatus (u. 3 miljonit), vastates kõrgekvaliteedilise villaja Kashmiri kuulsat vaiba- ja sallitööstust.

Hoolimata sellest, et keskmine elaniku tihedus Kashmiris on väiksem Indiа omast, tekitab väike põllualapinna protsent niiy rahvastiku tegelik kuhjumine kitsastesse jõeorgudesse olukorra, mida kodanlikus ühiskonnas tavaliselt defineeritakse ülerahvastuse terminiga. Iseloomulik sääraste terminite suhtes on Kashmiri enda majandusteadlaste seisukoht, kes õieti väidavad, et majanduslikult vähearenenud alale on isegi väikesemaaruline elanikkond ülerahvastuseks, samal ajal on aga Kashmiril suured potentsiaalid elatada palju suuremat elaniku hulka.[26] Väljapääs ebanormaalsest majanduslikust olukorrast, sealhulgas ka „ülerahvastusest" on lihtne – esiteks seni kasutamata seisnud maade kultiveerimine (mis eeldab niisutusvõrgu laiendamist), feodalismi jäänuste likvideerimine, intensiivsete põllumajandusmeetodite ja kaasaegse tehnika kasutuselevõtt; teiseks – tööstuse, kaevanduste ja energiabaasi loomine, mis omakorda vähendab survet põllumajandusele.

---

25) S. N. Kaul – Op. cit. p. 34.

26) Ibid. p. 18.

Nende vajaduste elluviimine ja selle elluviimise jaoks poliitiliste eelduste loomine onsi Kashmiri 20. sajandi ajaloo arenjus keskseimaid teemasid.

Looduszikkustest on Kashmiris tähelepanuväärsem kõrgekvaliteediline mets, mis hõlmab 23% kogu territooriumist[27], moodustades osaliji suurima majanduslikku potentsiaali eksportvõimaluste näol India subkontinendile. Reaalseid eeldusi tööstuse arendamiseks Kashmiris pakuvad mitmekesised maapõuevarad, millest, vaatamata nõrgale uurimisele, on teadmiskõlbulikes kogustes avastatud süsi, pruunmaaki, vaske, boksiite, niklit, grafiiti, asbesti, kipsi, kulda jne.[28] Samal ajal seisid peaaegu kõik nimetatud maapõuevarad ~~peaaegu~~ viimase ajani kasutamata energiabaasi ja transpordivõimaluste puudumise tõttu.

Viimane probleem moodustab Kashmiri majanduse kõige valusama koha.

Kuni 1947. aastani ühendas Jammu provintsi välismaailmaga Jammu-Sialkot (Pakistan) raudteeharu ja samasuunaline maantee; Kashmiri provintsi aga mööda Jhelami orgu kulgev Srinagar-Muzaffarabad-Rawalpindi (Pakistan) tee. Peamisteks transpordiarteeridest Kashmiri läbipääsmatus mäestikus on kujunenud jõed, mida mööda veeti välja tähtsamat

---

27) S. N. Kaul - Op. cit. pp. 21, 7-8.

28) Ibid. pp. 9-10.

eksportsaadust - metsa. Olgu märgitud, et viiest Lääne-Pakistani suunduvast Punjabi jõest läbivad kolme - Induse, Jhelumi ja Chenabi - ülemjooksud Kashmiri, seetõttu kontrollib Kashmiri valdav riik teatud määral Lääne-Punjabi jõestiku veerežiimi ji selle kaudu Lääne-Punjabis asuva Pakistani peamise tera viljabaasi toodangut, mis sõltub ainuüksi kunstlikust niisutusest. Viimane asjaolu on viinud Kashmiri probleemi sageli ühendusse teise India-Pakistani tülikõsimusega - nn. kanalivete probleemiga.

Nagu eelnevast nähtub, suunduvad kõik Kashmiri loomulikud veeteed, maanteed ja raudtee Pakistani. Seetõttu tõi 1947. aastast saadik tekkinud Kashmiri lõhestatus - Lääne-Kashmiri okupatsioon Pakistani vägede poolt - endaga kaasa kõigi Kashmiri ühendusteede katkemise, asetades vürsti riigi transpordi ja majanduse katastroofi äärele. Järgnevate aastate jooksul oli seega India Valitsuse peamiseks ülesandeks uute ühendusteede rajamine läbi järsu ning ebasoodsa mägismaa. 1948.a. valmis maantee Jammu-Kathua-Pathankot (India), mis kindlustas Jammu provintsi normaalsed sidemed Indiaga. Tunduvalt tõsisemaks kujunes Kashmiri provintsi olukord: ainuke Kashmiri orgu Jammuga (ja Indiaga) ühendav maantee kulgeb läbi 2832 m. kõrguse Banihali mäekuru. Kuna

viimane blokeerub talvekuudel suurte lumemassideja, lõigatakse Kashmiri provints koos Srinagariga aastas umbes 3-4 kuu jooksul täielikult välismaailmast, mis toob omakorda kaasa majanduse häired, tarbekaupade ning toiduainete defitsiitsuse, spekulatsiooni ja hindade järsu tõusu. Peale 1952. aastat alustati Banihali kurust tunduvalt madalamal Aasia pikima tunneli (üle 8000 jala) ehitamist läbi Banihali mäe, mis tagab Kashmirile aastaringse regulaarse ühenduse Indiaga. Banihali tunnel valmis esialgselt 1956. aastaks, lõplikul, laiendatud kujul aga 1958.a. lõpuks läbilaskevõimega kuni 450 sõidukit tunnis.[29]

On ilmne, et viimatimainitud teed ei suuda siiski täielikult ja peaasi - ökonoomselt rahuldada Kashmiri provintsi transportvajadusi, eriti aga asendada puiduveoks ideaalset jõetransporti. Käesoleval ajal toimub näiteks puidu transport veoautodel mööda mitmesaja kilomeetri pikkust mägiteed kuni lähima India raudteejaamani - Pathankotini, mis tõstab mitmekordselt omahinda. Samuti on mõeldav Kashmirile nii vajaliku raudteeliini ehitamine vaid mööda Jhelumi orgu - Rawalpindist Srinagarini. Seetõttu on Kashmiri majandusele esmajärgulise tähtsusega India-Pakistani vahe~~lise~~ normaalsete, sõbralike suhete loomine.

29) Andmed põhinevad All-India Radio teateile (2. nov. 1958.a.).

Lõpuks, kuid mitte viimases järjekorras, on vajalik peatuda Kashmiri äärmiselt tähtsal strateegilisel positsioonil. Kõnelemata sellest, et Kashmiri kontrolliv riik kontrollib ühtlasi India subkontinenti, on Kashmir tänapäeval ainuke piirkond, kust impeerialistlikel riikidel on võimalik läheneda vastavalt Nõukogude Liidu Kesk-Aasia ja Lääne-Siberi rajoonidele ning Hiina Rahvavabariigile n.ö. seljatagant. Selles suhtes on suurim tähtsus Kashmiri põhja- ja idarajoonidel – Gilgitil ja Ladakhil. Kuna viimatimainitud aladel on aga äärmiselt lõhestatud mägimaa tõttu võimatu luua normaalseid lennuvälju, langeb oluline rõhk ka Kashmiri orule – strateegilise lennuvälja ideaalsele baasile. Kogu viimasel ajal, seoses suurriikide strateegilise löögijõu põhirõhuse ümberorienteerimisega raketitidele, on Gilgiti ja Ladakhi praktiline tähtsus sõjaliste eesmärkide suhtes uuesti esikohale tõusnud, kuna raketitide startimisväljakud vajavad suhteliselt väikest tasast pinda.

III

Ülevaade Kaštmiri ajaloost enne 1917.a.

(Dograde võimu tekkimine ja olemus)

Uuemate arheoloogiliste leidude põhjal (megaliidid, kivikirved- ja majapidamisriistad, kiviaja kääpad jne.), mis tulid päevavalgele Kashmiri oru mitmetes kohtades, võib eeldada Kashmiri asustatust juba kiviajast alates[1]; seejuures kuulusid Kashmiri ürgelanikud tõenäoliselt samasse rassi, mis oli levinud suuremas osas Indias veel enne aarialaste sissetungi.[2]

Vanimatest aegadest peale oli Kashmir tihedates poliitilistes, kultuurilistes ja usundlikes[3] suhetes Indiaga, kuuludes sageli ühe või teise Põhja-Indias tekkinud suurrüji koosseisu. Muuhalgas kujunes Kashmir juba varasematel perioodidel India jaoks teatud mõttes legendaarseks, saladuslikuks maaks, mille igilumega kaetud hiigelmäed osutusid sobivaks tegevuspaigaks vanadele legendidele, elukohaks hinduismi jumalatele ja kehastuseks kõrgeimaile täiuslikkusele.

Enamik praeguse Kashmiri alasid kuulus Ashoka orjandusliku rüji koosseisu, millega kaasnes buddhismi laiaulatuslik levik ja praeguse Kashmiri pealinna-Srina-

---

1) vt. G. E. L. Carter - The Stone Age in Kashmir. London, pp. 3-5.

2) G. M. D. Sufi - Kashīr. Being a History of Kashmir. Vol. I, p. 15.

3) Samuti nagu ütejäänud Indias, oli Kashmiris vanimatel aegadel levinud nn. Nāga-kultus. (Ibid.)

gazi rajamine. Buddhistlik kultuur saavutas Kashmiris õitseaja esimestel aastakümnetel peale meie ajaarvamist sküütide valitseja Kanishka ajal. Jäänevate sajandite jooksul tähistas Kashmiri ajalugu süvenev feodaalne killustatus, mille jooksul hinduism taastas uuesti oma õigused valitseva religioonina. Esimese aastatuhande suurima tõusu saavutas Kashmir 8. sajandi algul Lalitaditya valitsusajal, kusjuures Kashmiri ala muutus uue, Põhja-Indiat ja isegi Tiibetit ning Kesk-Aasiat hõlmava suurriigi keskuseks. [4]

1320. aastast algas Kashmiris pikem muhameedlike valitsejate periood, mille tüüpiliseks nähtuseks osutusid vaiksemate vürstide omavahelised sõjad, tootlike jõudude laastumine ning elanikkonna laialdane sunniviisiline islamisse pööramine. Teatavaks tõusuks majanduse ja kultuuri valdkonnas kujunes lühike nn. kuldne vahuaeg sultan Zain-ul-Abuldini valitsusaastatel (1420-1470), mil Kashmir tõusis tähtsamate Aasia kultuurikeskuste hulka, kuhu sõitsid teadlased ja kunstnikud Iraanist, Araabiast, Samarkandist, Kabulist, Delhist jne.

1586 - 1752 - 166 aasta jooksul kuulus

---

[4] Kõik viideta üldandmed Kashmiri vanaaema ajaloo (kuni 1846. a.) kohta on võetud kahest teosest:

G. M. D. Sufi - Kashīr. Being a History of Kashmir. Vol. I-II. Lahore, 1949-1948.

Prem Nath Bazaz - The History of the Struggle for Freedom in Kashmir. Delhi - 1954.

Kashmiir Suurmogulite riigi koosseisus, mis tõi endaga kaasa suhtelise poliitilise stabiilsuse. Tänu suurepärasele kõrgmäestikukliimale ja kaunile loodusele muutus Kashmiir enamuse moguli impeeraatorite - Akbari, Shah Jahani jt. armastatud suveresidentsiks. Mogulite riigi lagunemisel 18.saj. keskel langesid selle koosseisust välja mitmed äärealad, sealhulgas ka Kashmiir, mis peale Afghaani riigi valitseja Ahmad Shah Abdali vallutusretke 1752.a. lahutati 67 aastaks Indiast ja kujunes ajavahemikul 1752-1819 Durraani impeeriumi üheks provintsiks. Afghaani võimuperiood oli Kashmiri elanikele julma terrori ning kurnavate maksude ajajäärjuks, mille tulemusena meeleheitele viidud kašmiirlased tõusid 15.saj. alguses üles afghaanist asevalitseja vastu. Seda asjaolu kasutas 18.-19. saj. vahetusel Punjabis tugevnenud Sikhide riigi valitseja Ranjit Singh, kes Durraani impeeriumi nõrgenemisel annekteeris 1819.a. lõplikult Kashmiiri oru. Sikhide võimutsemine Kashmiiris kestis ametlikult 1846. aastani, mil Inglise - Sikhide sõdade tulemusena Kashmiiri alad loovutati võidukale Inglismaale, kes aga 1846.a. Amritsari lepingu põhjal need edasi andis oma käsilasele ja liitlasele, Jammu rajale Gulab Singhile.

Gulab Singh (1792-1858) pärines Rajputi vürstide Dogra suguvõsast, kes peale väljatõrjumist Punjabist 12.saj.

olid püsivalt kanda kinnitanud praeguse Jammu ümbruskonnas, luues seal rea väikesi, faktiliselt sõltumatuid riigikesi[5]. Viimased liideti sisetülide tõttu kergesti Ranjit Singhi impeeriumiga.

Gulab Singh kerkis esile Ranjit Singhi andeka väejuhina ning vasallina, saades tasuks oma teenete eest 1822.a. päritava raja tiitli Jammule ning ümberkaudsetele aladele.[6] Lähikese aja jooksul kujunes Gulab Singhi suguvõsa tugeivamaks rühmituseks Ranjit Singhi õukonnas[7], mida esimene kasutas oma sõltumatuse tugevdamiseks ja valduste laiendamiseks.[8]

Tõeline Gulab Singhi tõus algas peale Ranjit Singhi surma 1839.a. ning rajanes tema 1841.a. Inglise-Afghanistani sõjas tekkinud sõbralikele sidemetele inglastega. Esimese Sikhide sõja ajal soodustas Gulab Singh, kes asus 1846. aastast sikhide peaministri kohal, oluliselt sikhide lüüasaamist Sobraoni lahingus 1846.a., osutades seega inglastele märkimisväärse teene.[9] 1846.a. Lahores sõlmitud rahulepingualusel loovutasid sikhid Inglismaale Jammu ja Kashmiri alad (nende hulgas ka Gulab Singhi valdused).

---

5) K.M. Panikkar - The Founding of the Kashmir State. A Biography of Maharaja Gulab Singh 1792 - 1858. London, 1953, p. 9.

6) Ibid. p. 31.

7) Н.И. Семенова - Государство Сикхов. М-1958. стр. 118.

8) Gulab Singhi vend Dhyan Singh oli suurema osa Ranjit Singhi valitusajast Sikhide riigi peaminister, teine vend - Suchet Singh - mõjukas sikhide väepealik; mõlemad valdasid jagire Jammu aladel.

9) Н.И. Семенова - Op.cit. стр. 142.

Antud olukorras, eriti arvestades Sikhide sõja järgi, kujunes Inglismaa peamiseks eesmärgiks sikhide Multanist Sõltsini ulatuva impeeriumi killustamine, eeskätt sellest Kashmiri eraldamine. Samal ajal oli Inglismaal võimatu teostada otsest kontrolli Kashmiri üle, mis oleks tähendanud vajade ~~saatmist~~ paigutamist 300 miili kaugusele lähimast tugipunktist olukorras, mida iseloomustas Sikhide vaenulik ümbrus ja pinevad suhted Afghanistaniga.[10]

Teisest poolt oli inglastel vajalik lepitada sõjas suuri teeneid osutanud raja Gulab Singhi, arvestades asjaolu, et ettenägelik Jammu valitseja oli oma armee säilitanud sõjas täiesti puutumatuna. Seega kui Gulab Singh oleks asetanud oma ressursid otseselt Lahore valitsuse käsutusse, oleks olukord Punjabis muutunud uuesti kahtlaseks.[11]

Seetõttu otsustas Inglismaa kasutada tekkinud olukorra ainukest alternatiivi[12] - loovutada Jammu ja Kashmiri Gulab Singhile 7,5 miljoni sikki rupia eest, mis fikseeriti Amritsari lepinguga 16. märtsil 1846.a. Viimase kohaselt ~~kahutas~~ sõlmis Gulab Singh oma välissuhete Inglismaast ja pidi andma inglastele abivägesid, kui need peavad sõda Jammu ja Kashmiri naaberaladel;

---

10) K. M. Panikkar - Op. cit. p. 106.

11) Ibid. p. 93.

12) Ibid. p. 106.

. Inglismaa omakorda kohustus kaitsma Gulab Singhi territooriumi välisvaenlaste vastu. Seejuures tunnustas Gulab Singh Briti valitsuse ülemvõimu, andes selle sümbolina igal aastal Briti võimudele 1 hobuse, 12 villa tootvat kitse ning 3 paari Kashmiri salle.[13]

Kashmiri üleandmisega Gulab Singhile alustas Inglise valitsus nn. puhvermiikide võõndi loomist oma India valduste piiridele, mille peamiseks ülesandeks oli vältida otseseid kokkupuuteid Venemaa ja Hiinaga. Hiljem tähenes see võõnd veel Afghanistani, Nepali, Sikkimi ja Bhutanisa. Vahendidult sellega oli seoses ka Kashmiri kasvav strateegiline tähtsus Briti impeeriumi kitsina kohal, kus kohtuvad kolm impeeriumi.[14]

Teisest küljest tähistas Amritsari leping esimest tõendit lähenevast Briti sisepoliitika muutumisest India vürstide suhtes. Teatavasti teostas Inglismaa esialgu India feodaalide valduste otsese liitmise taktikat, peale 1857. a. rahvaülestõusu aga hakkas oma kõikumatõõnud võimule peamist toge looma kohalike vürstide baasil, mille tulemusena tekkis kaks India - Briti India ja India vürstiriigid.[15] Kashmiri nõude,

---

13) Treaty of Amritsar. (Government of India. White Paper on Jammu and Kashmir, 1948).

14) V. Kumar - Anglo-American Plot against Kashmir. Bombay - 1954. p. 5.

15) Р.П. Датт - Индия сегодня, Москва, 1948, стр. 316.

.mis tekkis tosin aastat enne üldist poliitilise orientatsiooni muutumist, tõestas Briti valitsusele tähelikult vürstirükidele pandavate lootuste õigsust. Nagu Inglise kindralkuberneri agent Lahores 1849.a. põhjendatult märkis, „rajanevad kõik tema (Gulab Singhi - T.K.) huvid sõprusele meiega."[16] Küllalt iseloomulik selles suhtes on järgmine seik: surivoodil vübiv Gulab Singh, saades teada 1857.a. ülestõusu puhkemisest, andis vüvitamatult kõrralduse 2000 mehest, 200 rabanikust ning kahurväest koosneva väesalga läkitamisest inglaste käsutusse - ülestõusu mahasurumiseks.[17] Analoogilist abivalmidust Briti valitsusele ilmutasid kogu hilisema ajaloo jooksul ka Gulab Singhi järglased.

Peale Amritsari lepingut kujunes Kashmiri vürstirük lõplikult välja oma praegustes pürides. Juba 1820-1827 aastatel vallutas Gulab Singh peamised alad Jammu ja Kashmiri oru vahel; peale selle läks Gulab Singhile ~~peale~~ tema venna Dhyan Singhi surma järgi vümasele kuulunud Poonchi jagir.[18]

1834.a. alustas Gulab Singh esimese india vürstina idapoolsete, Tiibeti platoo pürkondade vallutamist, saates oma väepealiku Zorawari Ladakhi vastu. Hoolimata sellest, et Ladakh oli 15. saj. alates

---

16) K. M. Panikkar - Op. cit. p. 107.

17) G. M. D. Sufi - Op. cit. Vol. II, p. 794.

18) K. M. Panikkar - Op. cit. p. 37.

. väliselt sõltumatu Tiibetist, tunnustasid tema Tiibeti laamade suguluslõimist pärinevad valitsejad tegelikult Lhasa süsteemiteeti[19], mis komplitseeris diplomaatiliselt Gulab Singhi ettevõtet.[20] Aastatel 1834-1841 tõusid Ladakhi ja Baltistani elanikud korduvalt üles Dograde võimu vastu, 1841.a. aga purustati Zorawari armee Lhasast kohalesaadetud Tiibeti sõjaväe poolt, kuningas Zorawar tapeti.[21] Sellest hoolimata õnnestus uuel tujeval Gulab Singhi väesalgal järgmisel aastal tiibetlasi lüüa, millele järgnes 1842.a. vahekokkulepe: Gulab Singh säilitas Ladakhi ja Baltistani, kaubavahetus Tiibetiga normaliseeriti ning Jammu raja kohustus iga kolme aasta tagant saatma tributaarikaravani Lhasasse.[22]

Amritsari lepingu tähtsaima artikli - Kashmiri lüidendamise - elluviimise saavutas Gulab Singh ainuüksi inglaste ja neile alluvate Lahore sõjaväejuhtide abiga, kes saatsid alistuma Kashmiri sikhist asehalduri Imam Uddini.[23] 1846.a. novembris ühendati Kashmiri oma

---

19) Günther Schulemann - Geschichte der Dalai-Lamas. Leipzig 1958. S. 351.

20) Zorawari aktiivne edasitung Tiibeti äärealadel ei langenud kokku Briti valitsuse plaanidega, kes taotles Tiibeti puutumatust. Seetõttu nõudsid inglased Lahore valitsuselt Zorawari äratulekumist ning Tiibeti alade evakueerimist, tähtajaks selle tähtpäevaks 10. dets. 1841. Enne kui viimane oleks Zorawarini jõudis, oli ta juba surnud. (Panikkar - Op. cit. p. 83).

21) K.M. Panikkar - Op. cit. pp. ~~117-119~~. 81-82.

22) Günther Schulemann - Op. cit. S. 352.

23) K.M. Panikkar - Op. cit. pp. 117-119.

vürstiriigi ülejäänud aladega.

Mis puutub põhjapiirkondadesse, kuhu kuuluvid Chitrali, Hunza, Nagari, Puniali jt. sõltumatud muhamudlikud pisivürstkonnad, siis kehtestasid sikhid siin 1842. aastast teatava sõjalise kontrolli.[24] Sellele vaatamata jätkus Gilgiti ja teiste piirkondade alistamine ning ülestõusude mahasurumine veel mitmekümne aasta jooksul, kusjuures Hunza ja Nagar allutati täielikult Dograde ~~kont~~ ülemvõimule alles 1891. a.[25]

Kashmiri siseolukord peale Dograde võimu kehtestamist.

Dograde võimuletulekuga saabunud püsiv rahu ning ühtse süsteemi kehtestamine kõigil praeguse Kashmiri aladel avaldas kahtlematult soodsat mõju Kashmiri pidevates sõdades ja vallutustes laastatud majanduse stabiliseerumisele ning tootlike jõudude edasiarengule. Samal ajal sattusid töötavad massid uue, senisest mõnes mõttes veelgi julmema Dograde võhumise alla, kes „asendasid sikhide juhuslikku ja jõudamatu ~~jõhtma~~ ekspluateerimise ... oma kindla valitsusega, kuid [seetõttu] pressisid Kashmirlaselt välja iga võimaliku penni regulaarselt ja süstemaatiliselt."[26]

---

24) K. M. Panikkar - Op. cit. p. 142.

25) (Shawja Lal) F. L. Kaul - Kashmir through the ages 5000 BC to 1554 AD. Srinagar - 1954. p. 149.

26) S. M. D. Sufi - Op. cit. Vol. II. p. 789.

Kui Gulab Singh 1846. a. võimu Kashmiris üle võttis, oli maa majandus ulatusliku languse olukorras; lisaks olid sikhi asevalitsejad oma viimasel perioodil peaaegu kõik rüjimaad jagiridena välja jaganud oma poolehoidjatele[27] ja kehtestanud laialt levinud rüji kasuks tehtava tasuta sundtöö (kar-i-sarkār) süsteemi. Eriti raske olukord valitses Kashmiri sallitööstuses, kus kehtiva nn. Kaidi seaduse kohaselt šagirid (töölised) olid kohustatud kogu eluaja töötama pool-pärisorja seisundis ühe ji sama ~~ettev~~ karkhānadāri (ettevõtja) juures üle kümne aasta tagasi fikseeritud madalate palganormidega.[28] Sāarased tingimused põhjustasid esimese suure Kashmiri tööliste väljaastumise: 1847. a. juunis katkestas üle 4000 sallitöölise töö, valmistudes välja rändama Lahoresse paremaid töötingimusi otsima. Oht, mis sellega tekkis Kashmiri tähtsamale tööstusharule ning tuluallikale, sundis Gulab Singhi tegema rea järeleandmisi, millede kohaselt šagirid vabastati karkhānadāride sõltuvusest ja kehtestati miinimumpalga määrad (4 annat 1 ruupialt), samaaegselt määrati aga kindlaks ka töölise poolt tehtav minimaalne töohulk.[29] Nimetatud uuendused mõjutasid obeselt ka kapitalistlike tootmissuhete kujunemise probessi Kashmiri tööstuses.

---

27) nii oli ainuüksi võrdlemisi väikeses Dharmuti piirkonnas Dograde võimu alguseks välja jagatud 3115 jagiri. (K. M. Panikkar - Op. cit. p. 136.)

28) Ibid. p. 139.

29) Ibid.

Vaatamata sallitõõstusele ning uutele tööstusharudele antavatele esialgsetele soodustustele, hindas feodaalne Dogra valitsus tööstust peamiselt potentsiaalse maksumaksjana, töötades välja põhjalikult läbimõeldud, sageli nn. paralleelset tuüpi maksustamissüsteemi. Tuüpilise näite maharaja maksupoliitikast moodustab just sallitõõstus: ettevõtjat maksustati iga palgatava töölise pealt, toodet aga alates tooraviilast iga tööprotsessi lõpul eraldi, kusjuures kõige viimasena järgnes lõplik maks valmissaaduselt, mis moodustas 85 % salli väärtusest.[30] Veel rängemad maksud lasusid lihtrahva õlgadel, kuna üldise valitsuse põhimõtte kohaselt polnud ükski produkt liiga tähtsusetu ning ükski isik liiga vaene, et mitte anda lõivu riigile.[31] Inglise reisija Fr. Younghusbandi andmete järgi olid Kashmiris maksustatud kõik - lihunikud, pagarid, vaibatöölised, paadimehed ja isegi lõbunaised, seejuures pidid ka kõige võiksema sissetulekuga kulid, kes teenisid ülalpidamist eurooplaste-turistide pakkide kandmisega, loovutama poole oma teenistusest riigile.[32] Gulab Singhi maksupoliitikale andis tabava ning kokkuvõtliku iseloomustuse inglise kolonel Henry Torrens[33]:

„Goolab Singh went far beyond his predecessors in

---

30) Sir Francis Younghusband - Kashmir. London - 1917, p. 179.

31) G. M. D. Sufi - Op. cit. Vol. II, p. 798.

32) Sir Francis Younghusband - Op. cit. p. 179.

33) Henry D. Torrens - Travels in Ladâk, Tartary and Kashmir. Saunders, Otley & Co, London, 1863. p. 301.

. the gentle acts of undue taxation and extortion. They had taxed heavily, it is true, but he sucked the very life-blood of the people; they had laid violent hands on a large proportion of the fruits of the earth, the profits of the loom, and the work of men's hands, but he skinned the very flints to fill his coffers." (sõrendused minu - T.K.)

Peamiselt regulaarsete tulude suurendamise hu-videst lähtudes viisid Dograd majandusse sisse küllalt laialulatuslika tsentraliseerituse, ~~millega kaasnes~~ mida iseloomustas riiklike monopolide kehtestamine siidi, saffrani, paberi, tubaka ja soola tootmises, samuti soola impordi ning teravilja müügi alal.[34] Antud tingimustes kaasnes sõjaline majanduspoliitikaga ametnikkonna pärismaalu oligarhia ning korruptsioon.

Mitte kergem olukord ei valitsenud Kashmiiri põllumajanduses. Juba sikhide võimu all oli Kashmiiri talupoegade olukord halvem kui teiste provintside omast: sel ajal kui Punjabis ei ületanud rendimaks reeglina 1/2 lõikusest, oli see Kashmiiris tunduvalt kõrgem.[35] Ilus maa maksustamise süsteem Dograde poolt kujunes aga keskmiselt umbes kolm korda raskemaks kui naabruses olevatel Briti Punjabi aladel.[36] Kashmiiri maa-

---

34) S. M. D. Sufi - Op. cit. Vol. II, p. 758.

35) Н. И. Семенова - Община и феодальное землевладение в государстве Ранджит Сингха. (Ученые записки Института Востоковедения, т. 12, 1955, стр. 88.)

36) S. M. D. Sufi - Op. cit. Vol. II, p. 758.

valdussüsteem kujutas endast tüüpilist feodaalset hierarhiat nominaalselt kogu maad valdava maharajaga tipus. Viimane annetas eriliste teenete eest suuri maatükke (jagir) feodaalidele (jagirdar), kes seda edasi rentisid talupoegadele (assami)[37]; seejuures seisis assami ja jagirdari vaheastmel sageli veel väikefeodaal (zamindar). Osa talupoegadest rentis ka rügimaid, mis kuulusid otseselt maharajale. Assami oli enamikus kindlustatud päritava rendiõigusega oma maatükile, kust teda ei võidud minema kihutada juhul, kui ta korralikult oma maksud maksis; samal ajal ei omanud ta mingit võimalust oma maa müümiseks või kinkimiseks.[38] Kapitalistlike suhete arenguga kehtestati 1885.a. Jammus eraomandus maale[39], Kashmiris aga venis selle sammu läbiviimine veel üle poole sajandi, kujunedes üheks peamiseks 1931.a. rahvaliikumise nõudeks.

Dograde majanduslikule rõhumisele lisandus Kashmiri vürstirügi tingimustes veel rahvuslik, usundlik ja kultuuriline diskrimineerimine. Gulab Singhi järglaste – Ranbir Singhi (1857–1885) ja Pratap Singhi (1885–1925) ajal monopoliseeris kõik tähhamad rügi ametkohad kitsas Punjabist pärinevate ametnike kildkond[40], keda maharajad meeleja soosisid nende välismaise päritolu

---

37) З. Петрунигева – Национально-освободительное движение в княжестве Кашмир.
(Ученые записки Института Востоковедения т. I, 1950, стр. 164)

38) Ibid.

39) Prem Nath Bazaz – Op. cit. pp. 46-47.

40) Ibid. p. 140

. tõttu, mis takistas igasugust sideme tekkimist rahvamassidega. Kõige eelistatumaks rühmituseks Kashmiris kujunes kogu elanikkonnast 3% moodustav Dogra Rajputtide kogukond (kust pärines maharaja), kellele anti rõhuv enamus jagire mitte üksnes Jammus, vaid ka Kashmiri orus.[41] Erilise diskrimineerimise osalisteks langes Kashmiri provintsi ~~muhamediusuline~~ elanikkond, kellel muuhulgas keelati relvakandmisõigus ning Kashmiri vürstirügi sõjaväkke astumine.[42] Kuna valitsev klass koos maharajaga olid hindud, vaadeldi muhameedlastest elanike enamusega rügis hindude, rüha looma - lehma mahalõõmist kuõ raskeimat kuritegu, millega kaasnes pikaajaline vangistus.[43]

Kõigele lisaks paistis 19. saj. II pool Kashmiris silma terve seeria looduslike katastroofidega, mis omakorda komp. liiseerisid selletagi rasket olukorda. 1864.a. ja eriti 1877.a. puhkes Kashmiri ajaloos enneolematu näljahäda, mille ulatus kujunes niivõrd ähvardavaks, et maharaja valitsus oli sunnitud elanikkonna väljasuremise vältimiseks Punjabist omal kulul vilja sisse vedama.[44] 1863, 1878, 1884 ja 1885 vapustasid Kashmiri majandust maavärinad, 1893 ja 1903 kohutavad uputused, 1875, 1878, 1892 ja 1895

---

41) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 159, 164.

42) Relvakandmise ja sõjaväeliste kitsenduste alla kuulus ka Kashmiri provintsi hindudest elanikkond.
(Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 141.)

43) Lord Birdwood - Two Nations and Kashmir. London - 1956. p. 31.

44) ~~Shwaja La~~
Shwaja Lal Kaul - Op. cit. pp. 138-139.

laastavad tulekahjud ning kõigele lisaks - pidevad kooleraepideemiad, milledest suuremad - 1857-1858, 1867, 1872, 1875-76, 1879, 1888, 1892, 1900-1902, 1906-1907 - viisid igal korral tuhandete viisi inimesi hauda.[45]

Nagu eelnevast nähtub, kujunes 19. saj. II poolel ja 20. saj. alguses Dograde dünastia võimu all olevate Kashmiri laiade rahvamosside olukord, mida iseloomustasid feodaalse kildkonna ja liigkasuvõtjate piiramatu omavoli, riigi poolt teostatav halastamatu maksupoliitika ja ametnikkonna korruptsioon ning rahvuslik ja usuline diskrimineerimine, kahtlematult üheks kõige raskemaks teiste India vürstiriikide hulgas.

Kashmiri välisolukord peale Dograde võimuletulekut.

Hoolimata sellest, et Amritsari lepinguga anti Gulab Singhile täielik sisemine autonoomia ilma Briti võimude vahelesegamiseta ja inglise vägede paigutamiseta Kashmiri territooriumile, sundisid 19. saj. II poolel Aasias toimunud poliitilised muutused, nende hulgas eriti Venemaa ekspansioon Kesk-Aasias, Inglise valitsust astuma konkreetseid samme oma impeeriumi piiride tugevdamiseks, mis tõi endaga paratamatult kaasa Briti poliitika faktilise muutuse Kashmiri vürstiriigi suhtes. Põhjused sääraseks

45) Ghwaja Lal Kaul - Op. cit. p. 142

muutuseks olid küllalt ilmsed: ähvardavas kahe impeeriumi - Venemaa ja Inglismaa - ekspansioonide kokkupõrkes kütkestasid Kashmiri põhjapiirkonnad (Gilgit, Hunza, Nagar, Chitral), mis ei kuulunud obeselt Inglise kontrolli alla, kõige suuremal määral tsaarivalitsuse sõjaliste ekspertide tähelepanu. Teisest küljest andis ka Briti imperialism endale küllalt varakult aru Kashmiri suurepärasest strateegilisest positsioonist nii impeeriumi kaitsekilbina kui ka hüppelauana kavabetavate vallutuste (Kokandi, Buhhaara, Hiiva, Hiina Turkestani ja Afghanistani haaramine) läbiviimiseks.[46] On selge, et säärases olukorras hakkas Briti valitsus taotlema palju obesema ja efektiivsema kontrolli teostamist Kashmiri üle, kui see oli ette nähtud Amritsari lepingus. Need inglaste taotlused, mis algasid peaaegu vahenditult peale Amritsari lepingu sõlmimist, põrkasid pikema aja jooksul sõltumatusega harjunud Gulab Singhi ning tema järglaste kangekaelsele diplomaatilisele vastupanule, kes hoidsid visalt kinni 1846.a. kokkuleppe punktide täpsest täitmisest. Seetõttu ei kujunenud Briti valitsuse ja Kashmiri vürstirügi ametlikud suhted, vaatamata maharaja ja kõrgete Briti India ametnike vahel valitsevale südamlikkusele, „mitte täiesti sõbralikeks."[47]

---

46) Kartar Singh - Kashmir and the Imperialist Intervention. Bombay - 1953. pp. 4-5.

47) K. M. Panikkar - op. cit. p. 132.

Inglise valitsus kasutas oma eesmärgi saavutamiseks Kashmiris demagoogiliselt isegi vürstiriigi elanike rasket olukorda. Nii teatas Lord Harding 1848.a. maharajale läkitatud kirjas, et viimase sisemine administratsioon „äratab kahtlusi" Briti valitsuses ning nõudis Briti India Kompaniile õigust sekkuda Kashmiri siseasjadesse.[48] Lord Hardingi tegelikuks eesmärgiks oli seejuures saavutada inglise residendi määramine Srinagari.[49] 1851.a. kasutas Inglise valitsus ettekäändena igal aastal ikka suureneva arvu Kashmiri külastavate inglise turistide esindamise-ning kaitsevajadust, et uuesti tõsta üles residendi küsimus. Ka seekord lükkas Kashmiri valitsus selle nõude tagasi, nõustudes vaid suvekuude jooksul (s.o. turismihooajal) lubama inglise ametniku tulekut Srinagari, kellel aga ei olnud poliitilise järelvalve õigusi. Samuti jäi tagajärjetuks 1873.a. Ranbir Singhile tehtud ettepanek residendi küsimusest.[50]

Muidugi mõista lubas Inglise valitsus endale säärast diplomaatilist mängu ja lepingust täpset kinnipidamist vaid niikaua, kuni polnud tekkinud tõsisem oht Kashmiri piiridele. Venemaa edukas ekspansioon 19. saj. viimasel veerandil Kesk-Aasias sundis ka Inglise valitsust oma survet Kashmirile tugevdama. 1877.a.

---

48) K. M. Panikkar - Op. cit. p. 132.

49) Ibid.

50) Ibid. p. 133.

.Saavutas Briti India valitsus inglise poliitilise ajendi ajutise, 1889.a. aja piiva määramise Gilgitisse[51]; samal, 1889. aastal', loodi lõplikult ka Briti Poliitiline ökspituur Srinagaris inglise residendi juhtimisel, kes kujunes Kashmiri valitsuse obustavaks nõuandjaks kõigis tähtsamates küsimustes. Residendi volituri iseloomustab küllaldase selgusega Briti India valitsuse poolt temale saadetud instruktiivkiri (1. aprillist 1890.a.):[52]

„ Although the Council [of Ministers of Kashmir] will have full powers of administration, they will be expected to exercise those powers under the guidance of the Resident. They will take no steps of importance without consulting him, and they will follow his advice whenever it may be offered."

Eelpooltoodud sammude läbiviimiseks kõrvaldasid inglise võimud ilma igasuguse tseremooniata maharaja Pratap Singhi aastatel 1889-1905 faktilisest võimust, süüdistades teda ilmselt täieti alusetult salajases vandenõus Venemaaga.[53] Igal juhul näidab Pratap Singhi vastu fabritseeritud süüdistuse sisu selgelt, millist tonti inglased tollel perioodil Kashmiris kandsid.

Vaatleldes diplomaatilist jõukatsumist Dograde

---

51) Gilgiti ajenduuri kuuluvaid: Hunza, Nagar, Punial, Yasin, Kub-Ghizr (Ghulam Lal Kaul - Op. cit. p. 149.) ja Ishkoman.

52) Kartar Singh - Op. cit. p. 4.

53) Lord Birdwood - Op. cit. p. 17.

ja Inglise valitsuse vahel 19. saj. keskel, mille viimane nii brutaalsete meetoditega oma kasuks otsustas, paistab silma Kashmiri viivitamatu küllalt tugev tendents iseseisvusele, millist Kashmiri valitsejad püüdsid kohati teostada isegi oma „ heategijate" - inglaste vastu. Muidugi on selge, et säärase iseseisvustendentsi all/ei tule tollel ajal mõista mitte niivõrd absoluutset poliitilist sõltumatust (kuna vähemalt seisund oleks kõnelenud Kashmiri valitsevate ringkondade eluliste huvide vastu, mis olid kõige efektiivsemalt kaitstud ainuüksi tihedate sidemete kujul Inglise valitsusega), kuivõrd just iseseisvust sisemises mõttes - õigust Kashmiri rahvamasse takistamatult ekspluateerida ja nahka suruda.

Teisest küljest võib siiski leida esimeste Dogra maahärjade enamal või vähemal määral ilmsiks tulnud iseseisvuskatsetes juuri umbkaudu 100 aastat hiljem (1547.a.) toimunud sündmustele, millede ajal neljas Kashmiri maahärja Hari Singh, toetudes oma riigi geograafilistele iseärasustele (peamiselt välispiiri olemasolule jne.), tõstis ühesti faktiliselt üles küsimuse iseseisvusest, mis seekord vastas Indiast lähtuva Inglise imperialismi huvidele, kujutades endast inglise kolonisaatorite Kashmiri vastu suunatud vandenõu esimest faktikat - põhjus miks käesoleva töö raamides on Inglise-Kashmiri teisejärgulistele vastuoludele

19. sajandil enam ruumi pühendatud kui need tegelikult võib-olla seda väärivad.

Mis puutub edasistesse Inglise-Kashmiri suhetesse, siis veendusid Kashmiri valitsevad klassid peagi Inglismaa täielikus soosingus feodaalsele süsteemi ning ekspluateerimise säilitamisele; seejuures segasid inglased end edaspidi mitmelgi korral just Kashmiri valitsevate klasside endi tungival palvel Kashmiri vürstirügi siseasjadesse (eriti 1931. a. rahvalükumise ja 1946. a. „Välja Kashmirist" lükumise ajal), saates oma sõjalisi jõude rahvarahutuste mahasurumiseks ja osutades sellisel viisil tähelepanuväärset abi maharaja feodaalsele kildkonnale.

Välispoliitika valdkonnas toetasid Kashmiri valitsejad aktüvselt ning kõrvalekaldumatult Inglise valitsust kõigis selle üritustes 19. ja 20. saj. jooksul. Juba II sikhide sõja ajal 1848. a. saatis Gulab Singh oma tugeva armee ühendatud sikhi ning afghaanide jõudude vastu võitleva Inglismaa käsutusse[54]; 1857. a. toetas Ranbir Singh energiliselt inglasi India ülestõusu mahasurumisel; 1878. a. Afghaanide sõja puhkedes andis Ranbir Singh vabatahtlikult Inglismaale abi[55]; Kashmiri vürstirügi jõud võitlesid peaaegu kogu 19. saj. II poole jooksul Inglise valitsuse huvide eest Gilgiti aladel, vallutades 1891. a. lõplikult Hunza

---

54) K. M. Panikkar - Op. cit. pp. 126-127.

55) G. M. D. Sufi - Op. cit. Vol. II, p. 795.

ja Nagari vürstkonnad. Hiljem, I Maailmasõja puhkedes, saatis Kashmiri valitsus inglaste käsutusse 2270 meest vürstiriigi vägesid kroonprints Hari Singhi juhatusel ja 31 000 meest Briti India armee koosseisus (enam kui ükski teine India vürstiriik) ning toetas Inglise valitsust üle 11 miljoni ruupia suuruse summaga.[56]

Toodud faktide alusel võib õigustatult öelda, et Kashmiri maharaja ja Inglise valitsuse vahel, jättes kõrvale teisejärgulised varasemad vastuolud, kujunes 19. saj. lõpul ja 20. saj. algul välja tõielik huvide ühtsus, mis avaldus eredamalt kui võib-olla enamiku teiste India vürstiriikide puhul nii välispoliitilisel alal kui Kashmiri rahvaliikumise mahasurumises.

---

[56] Shwaja Lal Kaul - Op. cit. p. 151.

IV

Kapitalistlike suhete areng ning feodaalsed jäänded Kašmiri majanduses.

. . .

19. saj. lõpul ja 20. saj. algul hakkasid Kashmiri vürstiriigi feodaalses ühiskonnas arenema uued, kapitalistliku iseloomuga tootmissuhted. Nende tekkimisele aitas omalt poolt kaasa juba varem Briti Indias alanud kapitalistliku tööstuse areng ning sellega seotud kaubanduse ja ühendusteede areng, mis ulatus ka Kashmiirini.

Kui 19. saj. 80-ndatel aastatel ei olnud Kashmiiris veel kaasaegsetele nõuetele vastavaid transpordiühendusi, siis 1890.a. valmis esimene laiemat kaubaveokõlbuline Jhelumi oru tee (Srinagar - Baramulla - Domel - Kohala); seejärel aga arenes küllalt laialaulatuslik uute ühendusteede rajamine, milledest tähtsamad olid Jammut Kashmiiri orusse ühendav Banihali kuru maantee ning Domel - Ramkot - Abbotabad tee.[1] Hiljem pikendati Sialkotist Jammuni ka suure Loode-India raudteemagistraali haru. Nimetatud teed tagasid Kashmiiri rahvamajanduslikud sidemed Indiaga peamiselt tolleaegsete Loode Piiriprovintsi[2] ja Punjabi kaudu. Kaubanduse arenedes omandasid transpordisüsteemis väljapaistva koha ka Kashmiiri jõed, mille kaudu suundus vürstiriigi eksport (mets jm.) Pun-

---

[1] Prem Nath Bazaz - The History of the Struggle for Freedom in Kashmir. Delhi - 1954, p. 481.

[2] North-West Frontier Province.

.jabisse ja lähimasse meresadamasse - Karachisse. Ühendusteede arengu soodustas Kashmiris nii kohapealse tootmise arengut eksportiks kui ka turismindusse õitsengut. Viimases suhtes muutus Kashmir Aasia väljapaistvaimaks turismipaigaks (nn. Ida Šveits - Switzerland of the East), mida igal hooajal külastas 20-40 000 välismaist turisti[3], kellelt saadavatest tuludest elatus otseselt üle 200 000 inimese[4] Kashmiri orus.

Väliskaubanduse valdkonnas paistsid lähtsamate eksportartiklitena India - ning välismaisele turule silma puuvilli ning aiavili, mis võlgnesid oma arengu eest otseselt tänu teedevõrgu arengule (puuvilli toimetati Kashmiri orust Rawalpindisse umbes 20 tunniga[5]); mets, vill-ja villasaadused, siid[6], vaibad ja sallid[7], arstimid, metall-ehistooted, papier-mâché ja muud kunstkäsitöö saadused, millede kvaliteet oli kogu India ulatuses väljaspool konkurentsi. Samal ajal sedas Kashmiri sisse puuvilla, suhkrut, teed, tetravilja, soola, nahka, vääris-ja luksuseesemeid.[8] Kashmiri väliskaubanduse mahust ning

[3] Prem Nath Bazaz - Op.cit. p. 487.
[4] Josef Korbel - Danger in Kashmir. Princeton - 1954, p. 217.
[5] Prem Nath Bazaz - Op.cit. p. 482.
[6] Kashmiri siidi (1941.a. andis Kashmir 15,4 % India siidiroodaugust), mis on parim Indias, veetakse juba ammust ajast peamiselt Benaresesse, kus temast tehakse kuulsaid Benaresi sarisid. (S.N. Kaul - Kashmir Economics. Srinagar, 1954, p. 77.)
[7] Peamiseks Kashmiri sallide tarbijaks oli 19.saj.-l Prantsusmaa. Peale prantslaste lüüasaamist Preisi-Prantsuse sõjas 1871.a. vähenes ajapeamiselt Prantsusmaal järsult nõudmine luksusliku Kashmiri sallide järele, mis viis Kashmiri sallitööstuse langusele ning vähendas sallide osatähtsust eksportis. (A. Fabie-Luce - Cachemires. Paris, 1955, p. 12.)

bilansist annab ülevaate järgnev tabel (arvud ruupiates)[9]:

Aasta	Import	Eksport	Kokku
1884	3 344 560	4 060 148	7 404 708
1893	5 086 724	4 360 245	9 446 969
1904/05	9 320 039	8 320 782	17 640 921
1913/14	17 123 556	11 193 226	28 316 782
1921/22	41 081 031	17 949 904	52 000 654
1938/39	24 928 000	22 303 000	47 231 000
1944/45	63 602 000	15 594 000	79 196 000

Nagu ülaltoodud arvudest ilmneb, kasvas Kashmiri väliskaubanduse kogumaht sajanditevahetusel ja 20. saj. I poolel pidevalt ning küresti, seejuures aga ületab 19. saj. lõpust alates import reeglipäraselt ja ikka suurenevates proportsioonides eksportdi, mis näitab selgelt Kashmiri majanduse, eriti tööstuse mahajaäavust ja selle nõrkust maailmaturul. ~~Samale~~ Viimasele osutab ka väliskaubanduse struktuur: isegi veel 1944.a. olid masinad Kashmiri impordis (raäkimata eksportdist!) ühel viimastest kohtadest, lastes endast kaugelt mööda toiduained, tekstiiltoorained, nahasaadused jne.

Eriti terav vastuolu vanade feodaalsete tootmissuhete ja uute kapitalismi arengu nähtuste vahel avaldus Kashmiri põllumajanduses.

Tõsi küll, 20. saj. esimesel poolel tõusis mõnevõrra ning mitmekesistus põllumajanduse kogutoodang ja suurenes külvipind, mis saavutati peamiselt kuivade söötis alade kasutusele-

---

8) Impordi ja eksportdi struktuur (üksikud artiklid on toodud enamvähem nende väärtusesse ümberarvestatud osatähtsuse järjekorras) vt. S. N. Kaul - Kashmir Economics, Srinagar - 1954, pp. 136-137.

9) Ibid. p. 135.

võtmisega uute niisutus kanalite kaevamise baasil. Nii avati Jammus 1908.a. Ranbiri kanal (niisutas 122 000 aakrit), 1918.a. Basantpuri kanal (2200 aakrit), 1933.a. Ujh'i kanal (7000 aakrit); Kashmiris valmisid 1931.a. Zaingiri kanal (7500 aakrit), 1936.a. Nandi kanal (4400 aakrit) ja tähustati suurimat niisutussüsteemi - Lal Khul kanalit (74000 aakrit).[10] Samal ajal jäid aga põllumajanduskultuur - ja tootlikus endiselt algelisele, mahajäänud tasemele. Peamise põllumajandusliku „tehnika" moodustasid primitiivne õunapuu puidust tehtud raudninaga ader, puust, rautatud otsaga labidas maa kaevamiseks, puust haamer mullapankade purustamiseks, kõblas, sirp ning lõpuks puust koot rehepeksuks ja uhmrinui vilja peenendamiseks.[11]

Riigitalupojad olid endiselt ilma õigustest oma maale ning kurnatud rankade maksude ja riigi kasuks tehtava sundtööga (kar-i-sarkār)[12]. Feodaalide käest maad rentivad talupojad olid vabastatud riigimaksudest ning kar-i-sarkārist, kuid allusid see-eest tähelikult kohaliku jagirdari rõhumisele. Prem Nath Bazaz kirjeldab kokkuvõtlikult kolme talupoega ekspluateerivat institutsiooni: esiteks riik (või feodaal) oma maksude ja kohustustega, teiseks korruptsiooniline ametnikkond, kellele antav altkäemaks (rasum) oli kujunenud poollegaalseks, üldlevinud

10) S.N. Kaul - Op. cit. pp. 41-42.

11) Ibid. p. 37.

12) kar-i-sarkār vastab umbes india begārile.

tavaks ja kolmandaks - liigkasuvõtja oma protsentidega.[13]

Viimaseid oli välja kujunenud mitu liiki. Enamus liigkasuvõtjaist pidas külas paralleelselt ka oma poode, kusjuures talupoeg, kes maksis võlga enamasti natuuras, kohustus ühtlasi ostma kõiki vajalikke esemeid ainuüksi oma võlausaldaja poest - meetod, mis võimaldas talupoegi mitmekordselt ja pikaajaliselt eksplua-teerida. Teine liik rahalaenajaid (vad dar) sundisid talupoega pantima ~~juba ette~~ laenatud summa tagatisena oma valmiva viljasaagi, mille liigkasuvõtja ostis juba ette madala hinnaga, müües selle hiljem vahekasuga edasi. Väga sageli olid talupojad sunnitud müüma oma saagid vad dar'i poolt kehtestatud hindadega terveks reaks aastateks ette.[14]

Asjaolu, et rõhuv enamus majapidamisi, ränga riikliku või feodaalide maksukoorma ning ametnike rõhumise, samuti ka madala põllumajandusliku tehnika ja maapuuduse tingimustes, asus pidevalt nälgimise ja laostumise piiril, lõi kahtlematult soodsa sotsiaalse baasi liigkasuvõtmise arenguks. Talupoeg, kes laenas liigkasuvõtjalt summa oma maksude õiendamiseks või vilja külvi teostamiseks, sattus selle tulemusena veelgi raskemasse, aastaid vältavasse võlaorjusse, mis „pärandati isalt pojale ja pojapoegadele."[15]

---

[13] Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 144.

[14] S.N. Kaul - Op. cit. pp. 43-44.

[15] Prem Nath Bazaz

. Ei ole üllatav , et isegi ametlike , mittetäielike andmete kohaselt oli enne II Maailmasõda võljadest 70 % Kashmiri külaelanikkonnast.[16] Liitkasuvõtjate tegevust soodustas samuti ka talupoegade täielik kirjaoskamatus,[17] mis võimaldas laenusummade ja tasutud protsentide kõikvõimalikke võltsimisi , kusjuures laenusaajatel polnud enamuses minjit ettekujutust kui palju nad tegelikult summa tasumise jäävi veel võlju on.

Kolmas liik liitkasuvõtjaid tegeles suuremate summade andmisega zoskustesse sattunud väikefeodaalidele ja isegi jagirdaridele. Kapitalismi arenguga olid liitkasuvõtjad ja kaupmehed , kes moodustasid külla jõukama kihi , huvitatud oma maavalduste suurendamisest laostunud talupoegade ja feodaalide arvel. Sellele aga puudusid Kashmiri provintsis võimalused , kuna isegi mitmekordselt võljuolev talupoeg või feodaal ei saanud oma maad müüa ega pantida.[18] Seda silmas pidades toetas kompradoorne kodanlus aktiivselt nõuet talupoegadele (enne maatüki peale) erasomandi õiguste andmise kohta.

Eelnevad faktid iseloomustavad kapitalismi arengu ühte külge Kashmiri külas - eelduste tekkel kapitalistlikku tüüpi suuremajandite loomiseks , mida

---

16). Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 150.

17) Kashmiri talupoegadest oli kirjaoskajaid umbes 1,6 %, kusjuures kümnetes külades polnud ühtki inimest , kes oleks osanud oma nime kirjutada.
(З. Петрушкевa - Национально - освободительное движение в княжестве Кашмир . Ученые записки Института Востоковедения Т. I , 1950 , стр. 166.)

valdavad ka mitte-jagirdarid - liigkasuvõtjad ja kaupmehed. Teisest küljest toimus ka Kashmiri talupoegade hulgas ikka süvenev kihistumine, mille tulemusena kujunes välja laialdane maata, laostunud talupoegade kiht, kes palkasid end põllutöölistena uute ja vanade suurmaapidajate majapidamistesse. Seejuures said põllutöölised reeglipäraselt tööd vaid suvel, umbes kuue kuu jooksul, talvel pidid nad end elatama teistsuguste vahenditega.[19]

Säärase laostunud talupoegade kihi teke, kes moodustasid odava töötatööliste armee, loi Kashmiris kahtlematult ~~eeldused~~ objektiivsed tingimused kapitalistliku tööstuse kiireks arenguks ja proletariaadi kasvuks. Tegelikult niisugust nähet siiski otseselt ei tekkinud. Eeskätt ei olnud Kashmiri valitsevad ringkonnad eriliselt huvitatud kohapealse tööstuse arendamisest, kuna kõike, mida feodaalse, mahajäänud vürstiriigi majandus vajas, andis talle naabruses oleva India tööstus ning väga tähtsusetul määral ka kapitalistlik maailmaturg. Teiselt poolt on ilmne, et tööstuse arenguga seotud ~~uute~~, kapitalistlike suhete võidulepääs ning uue ähvardava jõu - proletariaadi teke oleks vürstiriigi feodaalse süsteemi kiiresti öönestanud ning varem või hiljem purustanud - asjaolu, mida mõis-

---

18) Nagu öeldud, kehtestati Jammu provintsis põhimõtteliselt juba 1885.a. maa eraomandiõigus, seetõttu toimus Jammus maade kuhjumine kompradoorse kodanluse kätte varemini ning ulatuslikumalt.

19) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 144.

.tis vägagi selgelt nii maharaja kui ka Inglise valitsus, kellede peamiseks poliitikaks oli tollel ajal kujunenud feodaalse süsteemi ja institutsioonide sihikindel säilitamine ning konserveerimine. Kolmandaks oli Kashmiris esialgselt välja kujunenud peamiselt kompradoorne, liikasuvõtlik kodanlus, kes rikastus ja tõusis esile vanale feodaalsele baasile tuginedes, tundmata selletõttu erilist vajadust selle süsteemi radikaalseks likvideerimiseks, välja arvatud üksikutes punktides nagu maa eraomandi küsimus jne. See kodanluse kiht moodustas aluseset peale maharajade ühe kindlama toe. Nagu faktid näitavad ei hakanud jagirdaride kohale asunud sahukarid (liikasuvõtjad) rajama mitte kõrge tootlikkusega kapitalistlikke farme, vaid säilitasid endiselt poolfeodaalse majapidamise.

Kõike seda silmas pidades on seletatav 19.saj. lõpul ja 20.saj. I poolel Kashmirile nii iseloomulik nähe: tuhanded töötud põllutöölised rändavad regulaarselt ajal talvel Punjabi ja ületjäänud Põhja-India suurtesse linnadesse ajutist teenistust otsima.[20] Viimane on ühtlasi kujukas näide terava vastuolust uute tootlike jõudude ning vanade, feodaalsete tootmissuhete vahel Kashmiris.

---

[20] Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 144.

Eelpooltoodud tegurid avaldasid kapitalismi arengule Kashmiris märgatavat pidurdavat toimet, kuid ei suutnud arusaadavalt peatada juba alanud objektiivse protsessi käiku. Võrreldes 19. saj. lõpuga, arenevad 20. saj. esimestel aastakümnetel kapitalistlikud suhted tunduvalt edasi. Seda arengut on võimalik jälgida eriti Kashmiri tööstuses, võttes seejuures aluseks ühe tähtsamatest ning kõige eesrindlikuma tööstusharu - siiditööstuse.

Kashmiri väga vanade tradisioonidega siiditootmine, mis on levinud siia arvatavasti Hiinast Tiibeti kaudu, kandis kuni 19. saj. keskpaigani peamiselt kodutööndusliikku iseloomu. 19. saj. jooksul asendus kodune siiditootmine ikka suuremal määral hajutatud manufaktuuriga ja 20. saj. 20-ndail aastail moodsa, konsentreeritud tööstusega.[21] Väliselt algas uus etapp Kashmiri siiditööstuses 1869. a., millal Ranbir Singhi valitsuse korraldusel toodi Euroopast Srinagari ettevõtete jaoks esimesed spetsiaalsed masinad.[22] 1870. a. oli Srinagaris 2 suuremat siidiketrustöökoda 470 värtnaga (neist ainult 42 pandi liikuma veejõul, ülejäänud aga käsitsi), kusjuures kvalifitseeritud tööliste arv ulatus 1876. a. 964-ni.[23] 20. saj. alguses - 1907. a. tegutses Kashmiris juba 10 suuremat siidiketrustöökoda umbes 5000 töölisega; koos koduste

---

21) Tööstuse arengu periodiseering (kodutööstus - hajutatud manufaktuur jm.) Vt. З. Петрушевa - Op. cit. стр. 162.

22) S. N. Kaul - Op. cit. p. 70.

23) Ibid.

siidikasvatajateja hõlmas siiditööstus aga kuni 60 000 inimest.[24] Enne I Maailmasõja algust levis siiditööstus ka Jammusse. Siiditööstuse kasvu käesoleva sajandi algul peegeldab muuhulgas järgnev tabel:[25]

Aasta	Aasta keskmine kasum (ruupiates)
1902 - 1907	361 943
1907 - 1913	598 963
1913 - 1919	1 248 796

I ja II Maailmasõja vahel asutati Srinagari India suurim siidikudumise vabrik, mis oli varustatud moodsa tehnikaga.

Feodaalsete kammitsate kõrval kannatas peamiselt ekspordiks töötav Kashmiri siiditööstus küllalt tugevalt ka kapitalistliku maailmaturu konjuktuurimuutuste all. Aastatel 1920-1939 ilmnes Kashmiri siiditoodangus järsk langus (hindade langus peale 1922-a. umbes 64 %), mis toimus tänu Jaapani ja Hiina kasvavale konkurenhile, kes tõrjusid Kashmiri kallima siidi välja mitte üksnes Euroopa, vaid ka suurelt osalt India turgudelt.[26] Kashmiri siiditööstuse uus tõus algas alles II Maailmasõja päevil, mil mõlemad peamised Kashmiri konkurendid ~~langesid~~ lülitati sõja tõttu ~~ära~~ välja ning ühtlasi kasvasid sõjalised vajadused siidile (peamiselt langevarjusiidiks).

---

24) S.N. Kaul - Op.cit. p. 71.

25) Ibid. p. 72.

26) Ibid. p. 72.

Peale siiditööstuse arenesid Kashmiris veel villa- ja selle saaduste - vaipade, sallide jne. tööstus, naha- ja tuletikutööstus ning spetsiaalsematest tööstusharudest tärpentiini, resiini ja arstimitetootmine, kusjuures 1946. aastaks tegutses vürstiriigis 99 suuremat tööstusettevõtet ning tööstus üle 25 000 alalise palgatöölise.[27] Seejuures paistab silma alaliste tööliste[28] väike protsent võrreldes juhusliku palgatööliste (hooajatööliste) ning koju elanikkonna arvuga, madal tööstuse mehaniseerimise tase[29] (välja arvatud siidikudumine) ja maavarasid tootva tööstuse täielik puudumine. Provintsidest arenes tööstuslikus mõttes enam Kashmiri org, kuhu koondusid tähtsamad tööstusettevõtted ning 2/3 koju vürstiriigi linnaelanikest.[30] Suurimaks tööstuskeskuseks Kashmiri orus (ja koju Kashmiris) kujunes Srinagar - siidikudumise- ja mitmete siidikettusvabrikutega, vaiba- ja sallitootmise, villavabriku, papier-mâché' valmistamise, hõbeda töötluse jm ~~mitmete~~ rohkearvuliste käsitööharudega; teises suuremas linnas - Bazamullas - asus tuletikuvabrik.

---

[27] S. N. Kaul - Op. cit. p. 124.

[28] Võrreldes alaliste tööliste arvuga (25000), oli sesooni tööliste arv (peamiselt siiditööstuses ja siidiussidele kasvatamises) tunduvalt suurem: 1946. a. töötas Jammu siidikasvatuses u. 10 000 ja Kashmiris - 78 000 hooajatöölist. (Ibid.)

[29] 1946. a. kasutas nimetatud 99 suuremast tööstusettevõttest ainult 24 mehaanilist energiat, 20 nii mehaanilist energiat kui ka käsitsitööd ja ülejäänud ainuüksi käsitsitööd.

[30] З. Петрушева - Op. cit. стр. 161.

Kapitalismi intensiivsema arenguga 20.saj. kahekümnendail aastail hakkas selgemalt välja kujunema ka noor Kashmiri kodanlus, kes põrkas oma arengus esialgu suurtele raskustele. Nii näiteks oli uuele kodanlusele peaaegu täielikult suletud juurdepääs tööstusse ja kaubandusse: kõik senised tähtsamad tööstusettevõtted kuulusid riigile, s.t. maharajale, uute asutamist aga takistasid akumulatsiooni puudus, feodaalsed igandid ja samuti piiramatu riiklik monopol kõigi maavarade valdamise ning kasutamise kohta. Teisest küljest kannatas Kashmiri kodanlus tugevalt rahvusliku diskrimineerimise all, olles peaaegu täielikult ilma jäetud nii juhtivaist ametikohtadest valitsusaparaadis ja tööstuses kui ka poliitilistest ning kultuurilistest õigustest. Need asjaolud tingisid muuhulgas Kashmiri uue kodanluse radikaalse hoiaku ja suhtelise revolutsioonilisuse valitseva süsteemi suhtes.

Seega olid Kashmiris 20.saj. kahekümnendate aastate lõpuks seoses kapitalismi arenguga küpsenud ~~Kashmiris~~ eeldused laiaulatusliku rahvusliku liikumise tekkeks, mille põhijõud moodustasid nii majanduslikult kui ka rahvuslikult, usundlikult ja kultuuriliselt äärmiselt rõhutud talupoegkond, järjest kasvav, kuigi esialgu veel väikesearvuline proletariaat ja maatud põllutöölised ja lõpuks oma arenguväimalustes tunduvalt takistatud Kashmiri uus kodanlus.

V

Rahvuslik vabastusliikumine Kašmiris 1917 - 1939.

Imperialismi üldkriisi algust tähistas Oktoobrirevolutsioon oma vastukajadega mõjudega, mis kandusid edasi sõõrastele Võõrkojude Valitsuse avalduste kujul nagu Isaari-Venemaa imperialistliku minevikku hukkamõistmine, Inimõiguste Deklaratsioon ning Läkitus Ida rahvastele, avaldas tähelepanuväärset mõju ka koloniaalsele Indiale koos selle võitlusliikidega, aktiviseerides ja andes eeskuju laiadele rahvamassidele nende võitluses imperialismi ja feodalismi igandite vastu. Et sõõrased mõjud eksisteerisid, näitab küllalt selgelt Inglise Kashmiris oleva residendi asetäitja kiri Kashmiri peaministrile 23. detsembrist 1919[1]:

„I am directed to inform you that the Government of India have ~~taken~~ decided to take defensive measures against Bolshevik propaganda. ... I am to ask that a careful watch may be kept by the police for any Bolshevik literature that may be found in circulation."

Esimene suurem rahvaliikumine Kashmiris, mida võib õigustatult vaadelda kui 1931. a. rahvaülestõusu vahendatut eelkäijat, millest aga seniajani ena-

---

[1] Kartar Singh - Kashmir and the Imperialist Intervention. Bombay - 1953, p. 5.

mus autoreid on vaikinud või vaid põgusalt mööda läinud, puhkes 1924.a. suvel Kashmiri orus. See liikumine ühtus otseselt Kashmiri muhameedlaste memorandumiga lord Readingile (India asekuningas), kes viibis tollel ajal Kashmiris. Memorandum, mis oli koostatud kahe muhameedlaste religioosse juhi - Mir Waiz'i ja mõningate muhameedlike jagirdaride poolt, sisaldas nõudeid talupoegadele maaeraomandiõiguste andmise kohta, muhameedlaste suurema esinduse kohta riigiteenistuses, muhameedlaste haridusolukorra parandamise, kar-i-sarkāri kaotamise ja lõpuks valitsuse poolt konfiskeeritud muhameedlaste mošeede tagastamise kohta - kõik Kashmiri kodanluse huve väljendavad pretensioonid, millede „ polnud midagi revolutsioonilist "[2] välja arvatud nende esitamise ennekuulmatu fakt üle maharaja pea otse asekuningale. Seda revolutsioonilisemaks kujunes aga memorandumi nõudeid striikidelt toetava rahva väljaastumine, mis algas Srinagari süditehase tööliste ülestõusuna. Srinagarist levisid rahutused maale, kus talupojad (peamiselt Anantnagi piirkonnas) hakkasid omal käel üle võtma riigile kuuluvaid maid.[3] Kuigi 1924.a. rahvaliikumine suruti Dogra väejõudude poolt maha, oli see siiski esimene

---

[2] Prem Nath Bazaz - The History of the Struggle for Freedom in Kashmir. Delhi - 1954, p. 138.

[3] Shwaja Lal Kaul - Kashmir through the Ages 5000 BC to 1954 AD. Srinagar - 1954, p. 151.

kord Kashmiri uuemas ajaloos, kus rahvahulgad tõusid üles avalikuks vastupanuks.[4]

1920.-tel aastatel tugevnes ja hakkas aktiivselt võtlema oma eluõiguste eest ka noor Kashmiri kodanlus ja intelligents (nii muhameedlased kui Kashmiri panditid). Eriti laiaulatuslikku (agitatsiooni) oma nõuete rahuldamise eest arendas pandititest haritlaskond, kelle read olid 20. saj. esimestel aastakümnetel tunduvalt kasvanud seoses Hindu (Sri Pratap) kolledži asutamisega 1905. a. Srinagari, kus õppisid peamiselt panditid. Panditite intellijents kannatas samal ajal terava tööpuuduse ning diskrimineerimise all, kuna valitsev Punjabi-Rajputi oligarhia oli monopoliseerinud kõik tähtsamad ametikohad riigiteenistuses. Aastatel 1925-1930 viisid Kashmiri panditid, peamiselt väljaspool Kashmiri asuva ajakirjanduse veergudel, läbi kampaania loosungi all „Kashmir Kashmirlastele", mille tähtsamateks nõueteks oli õiglane ametikohtade jaotamine, demokraatlike vabaduste kehtestamine ja rahva esindusorganite loomine.[5] „Kashmir Kashmirlastele" agitatsiooni terava otsa oli seejuures suunatud pandžablaste kildkonna vastu riigiaparaadis.

Näiteks saavutas panditite agitatsioon

---

[4] Shwaja Lal Kaul - Op.cit. p. 151.

[5] Prem Nath Bazaz - Op.cit. p. 145.

. Teatavat edu : 1925.a. võimule tulnud uus maharaja Hari Singh[6] kehtestas 1927.a. uue seaduse[7], mille põhjal päriliketa riigialamateks kuulutati vaid need isikud, kes olid Kashmiri sisse rännanud enne 1885.a. ja olid seal püsivalt elanud. Samal ajal mittepärilikud riigialamad kaotasid õigused riigiteenistusse astumiseks kui ka maa valdamiseks Kashmiris.[8] 1927.a. seadusega kõrvaldas maharaja juba lagunева hakkava pandžabiaste kildkonna võimult, asendades selle linnalt Dogra Rajputi oligarhiaga : nüüdsest peale kuulus umbes 130 000 inimesest koosnevale Dogra Rajputi kogukonnale ainuõigsi ametlike teenistujate kohaselt 80 sajast kõige tähtsamast ametikohast[9] ja 60 % kõigist riiklikest ametitest[10]; seejuures panditele suleti endisest juurdepääs kõigile ametitele peale kirjutajate ja muude tähtsusetute kohtade. Seega jäi panditite väikese grupi propaganda kahekümnendate aastate lõpul tulutuks vaevanäemiseks, kuna see oli isoleeritud rahvamassidest.

Panditeist veelgi perspektiivitum oli kaheküm-

---

6) Hari Singh (valitses 1925-1951) oli Pratap Singhi venna Amar Singhi poeg.

7) Hereditary State Subject Law.

8) Prem Nath Bazaz - Op.cit. pp. 145-146.

9) З. Петруничева - Национально-освободительное движение в княжестве Кашмир. (Уч. записки Института Востоковедения т. I 1950, стр. 159)

10) Prem Nath Bazaz - Op.cit. p. 140.

nendatel aastatel välja kujunema hakanud muhameedliku intelligentsi seisukord. Kuna Kashmiris puudusid (muhameedlastel) peaaegu täielikult võimalused kesk- ja kõrgema hariduse saamiseks, moodustati 1920-ndate aastate paiku Punjabis jõukate Kashmiri muhameedlaste-emigrantide organisatsioon, mis andis stipendiume noortele andekatele kaśmirlastele kõrgema hariduse omandamiseks väljaspool Kashmiri (peamiselt muhameedlikus Aligarhi ülikoolis).[11] 1931. a. alguses saabus tagasi Aligarhi ülikoolist esimene suurem grupp muhameedlastest haritlasi, kes põrkasid otsekohe kokku samasuguste raskustega kui panditid - tööpuuduse ja harimatu dogra ametkonna ainuvalitsusega. Peamiselt need haritlased moodustasid 1931-a. sündmuste eelõhtul mitteametliku organisatsiooni[12], mis kogunes Fateh Kadal'i lugemistoas Srinagaris ja kandis selle järgi nime „Lugemistoa partei"[13] Nimetatud organisatsiooni peamiseks eesmärgiks oli kindlustada küllaldane arv ametikohti riigiteenistuses muhameedlikule intelligentsile; kuigi Fateh Kadali koosviibimistel arutati veel demokraatlike vabaduste kehtestamise ja esindusorganite loomise probleeme, loodeti nende nõuete elluviimist ainult

---

11) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 146.

12) Kashmiris olid 1931-a-ni keelatud igasugused organisatsioonid.

13) Reading Room Party.

rahulikul, reformide teel ilma mingite revolutsiooniliste muudatusteta kehtivas korras.[14] Lisaks sattus Lugemistoa partei väljaspool vürstiriiki olevate organisatsioonide - Muhameedliku Liiga ja Punjabi Ahmadi sekti mõju alla, millede religioosne-kogukondlik propaganda loosungi all „Islam on hädaohus" leidis aastakümnete jooksul religioosse diskrimineerimise all kannatanud Kashmiri kodanluse hulgas soodsa kõlapinna.[15] Sellest kõigest hoolimata kujutas Lugemistoa partei endast tulevaste Kashmiri kodanluse mõjukate massiorganisatsioonide - Muhameedliku Konverentsi ja Rahvuskonverentsi algvormi, mille 1931. a. võimas rahvaliikumine tõstis Fateh Kadali kibale haritlaste ringile endale ootamatult oma pinnale.

Nagu eelpool näidatud, olid Kashmiri vürstiriigi sotsiaal-majanduslikus aluses kuhjunud suured sisemised potentsiaalid laialdase rahvavabastusliikumise tekkimiseks. Kashmiri sündmuste arengut mõjutasid teiselt poolt ka poliitilise aktiivsuse suur tõus Indias kahekümnendate aastate lõpus ja kolmekümnendate aas-

---

14) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 148.

15) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 169.

tate alguses, mis väljendus Simon'i komisjoni boikoteerimises ja 1930. a. massilises passiivse vastupanuliikumise (satjāgrah) kampaanias. Samuti ei saa mainimata jätta ka Punjabi muhameedlike organisatsioonide osa Kashmiri liikumise algstaadiumil, kes 1931. a. alguses arendasid Lahore ajakirjanduse ning tuhandete Kashmiri suunatud lendlehtede[16] abil ägedat kampaaniat hindu rādži (hindude valitsemise) vastu Kashmiris, kutsudes nii vürstiriigi kui Punjabi muhameedlasi üles üldiseks jehadiks.[17]

Kõige selle tulemusena olid Kashmiris 1931. a. kevadeks laiad rahvamassid muutunud „väga aktiivseks"[18] - üle kogu maa veeres koosolekute ja demonstratsioonide laine, tekkisid spontaansell ja üksteisest sõltumatult poliitilised rühmitused ning organisatsioonid. Kashmiri Panditid asutasid religioosse organisatsiooni Yuvak Sabhā eesotsas Prem Nath Bazaziga. Srinagaris nihkus Lugemistoa partei, mis oli endale kindlustanud muhameedliku kodanluse ja kahe tähtsaima religioosse juhi - Mir Waiz'i poole -

---

16) Vaadeldes ajakirjanduse ja lendlehtede mõju kaśmirlastele ning pidades samal ajal silmas Kaśmiri elanikkonna peaaegu täielikku kirjaoskamatust, tekib esimesel pilgul kahtlematult teatav vastuolu. Sellest hoolimata on sageli just kirjaoskamatutes massides trükisõna mõju eriti efektiivne ja autoriteetne tingimusel, et selles leiduv põhimõte (mida rahvas ikkagi küresti teada saab) vastab rahvahulkade ammuküpsenud taotlustele revolutsiooni-eelse meeleolu õhkkonnas. Sellele osutavad ka mitmed autorid nagu J.C. Powell-Price, kes märgib: „Indias eksisteerib peaaegu lapselik usk trükisõnasse ja tundeid võib tõsta uskumatu määrani ajaleheartikli või poliitilise pamfleti kaudu." → vt. põorde.

). C. Powell-Price - A History of India, London - 1955, p. 610.

) pūha sōda islami kaitsekz.

) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 152.

.hoiu, sündmuste esiplaanile. Juunikuu esimesel poolel toimusid eriti ulatuslikud massimiitingud kahe tähtsaima Srinagari mošee - Jama Mashid ja Khanqah-i-Maula juures. 21. juunil aset leidnud Khanqah-i-Maula miitingul valiti 7 Kashmiri muhameedlaste esindajat (nende hulgas mõlemad Mir Waiz'id ja Sheikh Abdullah), kes koos 4 Jammu muhameedlaste delegaadiga pidid esitama maharajale vürstiriigi muhameedlaste kogukonna kaebused ning nõuded.[19] Säärane petitsioon, mille mõtte oli algatanud maharaja peaminister Wakefield[20], väljendas Kashmiri kodanluse mõodukaid reformistlikke taotlusi; seetõttu kuulusid valitud delegatsiooni koosseisu ka ainult kodanluse, haritlaste ja vaimulike esindajad.

Khanqah-i-Maula koosolekul võtsid samal ajal sõna ka lihtrahva esindajad, nende hulgas keegi pandžablane Abdul Qadir, kes pidas leegitseva, kuigi religioosse iseloomuga, kõne hindude ja maharaja rõhumise vastu, „väljendades seda, mida tahtis öelda iga kašmirlane."[21] Abdul Qadir vangistati järgneval päeval.

13. juulil - päeval, mil toimus kohus Abdul Qadiri üle, kogunesid vangla juurde suured

---

19) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 152.

20) Ibid.

21) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 168.

rahvahulgad, kes püüdsid kinnipeetavaid vabastada. Kohalekutsutud sõjavägi avas relvastamata käsimürsketele tule, tappes 22 inimest, kuid sellele vaatamata ei suutnud rahvaga toime tulla: raevunud demonstrandid osutasid Dogra sõduritele kanjeluslikku vastupanu, asetasid tapetute laibad purustatud vanglast toodud vooditele ning kandsid neid võimsas protestirongkäigus läbi linna.[22]

13. juuli verised sündmused omandasid sümboolse tähenduse - selle päevaga tähistatakse uue, aktiivse rahvavabastusliikumise etapi algust Kashmiri ajaloos; 22 mõrvatu verega määritud rõivad ajas muutusid vabastusliikumise ja hiljem Kashmiri Rahvuskongressi punaseks lipuks.[23]

Siiski kandsid 13. juuli demonstrahioonid veel täiel määral kogukondlikku pitserit. Seda näitab tõsiasi, et rahvahulgad, haaranud enda kätte sama päeva päraastlõunal osa Srinagarist, panid toime laialulatuslikku hindude rüüstamise (tapeti 3, haavati u. 160 panditit), kuna levis arvamus, et panditid ja valitsus tegutsevad käsikäes muhameedlaste vastu.[24]

---

22) vt. З. Петрушева - Op. cit. стр. 168;
Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 153;

23) Igal aastal 13. juulil tähistatakse Kashmiris nn. määritte päeva, mil toimuvad demonstrahioonid ja näitade asetamised 22 tapetu ühishauale.

24) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 154.

1931. a. liikumise algusx kogukondlik iseloom on täiesti mõistetav. Esiteks moodustasid Kashmiri provintsis muhameedlased rahvastiku mäõrastu enamuse, seejuures aga kannatasid muhameedlased hindudest Dograde majanduslikku, rahvuslikku ja religioonse rõhumise all. Teiseks, nagu ülalpool näidatud, tegutsesid 1931.a. ülestõusule aktiivselt kaasa väljaspool Kashmiri asuvad muhameedlikud organisatsioonid oma propagandaga, mis mõjustas küllalt pika aja jooksul liikumise ideoloogilist suunda. Nii näiteks organiseerisid Punjabi muhameedlaste juhid nn. Kashmiri komitee, mis viis 14. augustil läbi Kashmiri päeva tähistamise kõigi India muhameedlaste osavõtul.[25] Kolmandaks rõhid liikumisest osa massides küllalt suurt autoriteeti omavad muhameedlikud vaimulikud, kes samuti nagu muhameedlikud jagirdarid ja kodanlus, püüdsid peale rahvahulkade initsiatiivi ootamatut purset 13. juulil asuda liikumise ettevotsa, et seda suunata ja ohjeldada oma huvides.[26] Viimaseks eesmärgiks oli aga kogukondlik loosung - kõik muhameedlased islami ja prohveti kaitseks, hindude rõhumise vastu - kõige sobivam, võimaldades maskeerida klassivastuolusid.

---

25) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 156.

26) З. Пейруквева - Op. cit. стр. 168-170.

Tegelikult ei suutnud kašmiri kodanlus ja vaimulikud neid eesmärke ellu viia: 1931. a. suvel ja sügisel pääses rahvahulkade revolutsiooniline energia täiel määral valla, lohistades enda järgi kodanlust, kes kärtis teisest küljest massidest eraldumist. Lükumise arenguga tulid ühtlasi loomulikul teel esile selle sotsiaal-majanduslikud juured; sellega seoses nõrgenesid samal ajal kogukondlikud tendentsid. Nii esines 1931. a. suvel arvukalt juhtumeid, kus muhameedlased-talupojad peksid läbi ja kihutasid minema muhameedlasi-jagirdare ja tehsildare (ringkonnaülemaid).[27]

Sekularistliku suuna võidulepääsu näiteks kujunes 24. septembri hüglaslik meeleavaldus Srinagaris, mis järgnes protestina samal päeval toimunud muhameedlaste lüdrite areteerimisele. Politsei ja sõjavägi, kes püüdsid rahvast tulistamisega taganema sundida, pühiti minema; kogu linnas läks võim üle revolutsioonilistele hulkadele, kes paradeerisid ülestõstetud nartšude ja lähidega[28] mööda tänavaid. Maalt saabus Srinagari ning ühines demonstrantidega tuhandeid relvastatud talupoegi.[29] Pealtnägijate teadete kohaselt ei julgenud 24. septembril Srinagari rohkearvulistest politseinikest

---

27) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 171.

28) керр, kaigas.

29) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 157.
З. Петрунигева - Op. cit. стр. 167.

. mitte üksi end tänaval näidata.[30] Sellele vaatamata ei erinenud mitte ühtki vaenuavaldust hindude suhtes ; vastupidi - muhameedlased organiseerisid kaitsesalku tänavail võõrvaile hindu naistele ning paljud panditid võtsid ise meeleavaldusest osa.[31]

On iseloomulik märkida , et kuigi 24. septembri demonstratsiooni ajendiks osutus muhameedliku kodanluse liidrite arreteerimine , olid viimased ise heidutatud rahvahulkade eneseavalduse jõust ning mõõdetest. Samal ajal kui massid tänavail võitlesid, saabisid muhameedlaste juhid delegatsiooni maharaja juurde , teatades sellele , et neil polevat antud demonstratsiooniga midagi ühist. Täiesti õieti iseloomustab säärast taktikat P. N. Bazaz : „ Niikaua kui muhameedlaste massid olid kodanliku juhtkonna kontrolli all , kasutasid viimane neid suure avaldamiseks maharajale ; kuid kui rahvahulgad tegutsesid spontaanselt ja iseenda huvides , otsis juhtkond pelgupaika võimuvõimus. "[32]

1931. a. septembris toimusid loendamatud demonstratsioonid ka kõigis teistes tähtsamates linnades ja külades , sealhulgas Baramullas , Badgamis , Dam-

---

30) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 157.

31) Ibid.

32) Ibid. p. 158.

.mus, Mirpuris, Shopianis;[33] Anantnagis - 1924. a. liikumise koldes - ~~toimusid~~ arenesid verised kokkupõrked sõjavåe ja meeleavaldajate vahel.[34]

Kashmiri orust levisid rahutused 1931. a. sügiseks Jammusse, kus kohalikele talupoegadele tulid lisaks appi Punjabist Sialkoti ja Rawalpindi elanike poolt stiihiliselt organiseeritud võitlussalgad (jathi).[35] Oktoobris-novembris kandus ülestõus Jammu ümbrusest edasi Mirpuri, Rajauri ja Kotli tehsilitesse, kujunedes muhameedliku talupoegkonna võitluseks hindudest sahukaride ja jagirdaride vastu.

Peale asjatuid jõupingutusi ülestõusu mahasurumiseks, pöördus Kašmiri valitsus abipalvega Inglise asekuninga poole, mille tulemusena 4. novembril 1931. a. saabusid Kašmiri inglise våed, kes liikumise lõplikult summutasid. Rajauris ning Mirpuris, kus läbipääsmatu maastik aeglustas karistusvägede edasiliikumist, jätkusid rahutused kuni 1932. a. veebruarini.[36]

---

33) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 172.

34) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 158.

35) Ainuüksi oktoobris 1931. a. saabus Jammusse u. 4500 võitlussalkade liiget Pandžabist.
(Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 155.)

36) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 172.

Kashmiri rahvaülestõus 1931. a. ei olnud Indias ainuke. Viimast aastakümmet enne II Maailmasõja algust tähistabki Indias iseloomuliku nähtusena 80-miljonilise vürstiriikide elanikkonna aktiivne lülitumine võitlusse feodaalse reaktsiooni ja imperialismi vastu: rahvaliikumine sai alguse Maisuris, levides sealt edasi Travancore, Rajkoti, Kašmiri, Orissa, Sudžarati ja Pandžabi piirkondade vürstiriikidesse.[37] Kõigist neist kohtadest võib Kašmiri ülestõusu vaadelda kui kõige ulatuslikumat, mida võib võrrelda vaid 1930-1932 aastatel arenenud Birma talurahvasõjaga.[38]

Ka nõuded olid ülestõusnutel kõikides vürstiriikides põhiliselt ühesugused: feodaalsete õiguste kaotamine, demokraatlike vabaduste kehtestamine, rahvaesinduste ja vastutavate valitsuste moodustamine.[39] Need nõuded moodustasid samuti Kašmiri kodanluse poolt esitatud programmi põhiosa.

1931. a. liikumise puhul kasutas Kašmiri maharadža valitsus ka järeleandmiste taktikat:

---

37) А. М. Мельников - Антифеодальная борьба крестьянства Индии 1937-1939. (Ученые записки Института Востоковедения т. 12, 1955, стр. 199.)

38) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 167.

39) А. М. Мельников - Op. cit. стр. 199.

ülestõusu kõrgpunktil 1921. a. septembris alandati maamaksu 20-25 % võrra[40]; sama aasta 5. oktoobril andis maharadža oma sünnipäeva puhul välja proklamatsiooni, millega kaotati sõjaline administratsioon, vabastati poliitilised vangid ja lubati, et kui maharadža alamad esitavad „mõistlikke nõudeid", need „heatahtlikult" läbi vaadata.[41]

Kõikidest kojukondade memorandumitest, mis 5. oktoobri järel esitati, kajastas Kašmiri muhameedlaste oma kõige selgemalt ja tüüpilisemalt uue kodanluse taotlusi. Kašmiri muhameedlaste poolt väljendatud nõuete hulka kuulusid „mingi kindla konstitutsiooni" väljatöötamine, Rahvuskogu, mille liikmetest 70 % oleks valitud üldise hääleõiguse alusel, kokkukutsumine (seejuures kannaks valitsus endiselt vastutust mitte Rahvuskogu vaid maharadža ees; kui aga 70 % Rahvuskogu liikmetest avaldab ministrile umbusaldust, peab see tagasi astuma), demokraatlike vabaduste kehtestamine, maharadža isiklikku eelarve lahutamine riigi büdžetist; samuti - talupoegadele eraomandiõiguste andmine maale, maamaksu vähendamine, kar-i-sarkari piiramine, kašmirlastele valitsemisõiguse andmine, muhameedlaste suhtes kehti-

---

[40] З. Петрушева - Op. cit. стр. 173.

[41] Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 159.

.vate takistuste likvideerimine Kašmiri kesk- ja kõrgematesse õppeasutustesse astumisel, 70% riiklike ametikohtade täitmine muhameedlastega ning maa industrialiseerimine tööpuuduse ja põllumajanduses valitseva ülerahvastuse vähendamiseks.[42]

Hoolimata küllaltki mõõdukast iseloomust oli Kašmiri muhameedlaste programm kõige mitmekülgsem, ~~ning~~ demokraatlikum ning vürstiriigis valitsevaid feodaal-absolutistlikke tingimusi arvestades kahtlematult progressiivne, taotledes avada vaba tee kapitalismi arenguks. Kodanluse huvide kõrval kandis nimetatud programm ka rahvuslikku iseloomu, kuna kogu memorandumi üldine feodalismivastane suund kajastas, kuigi piiratud ja nõrgendatud kujul, rahvahulkade samasisulisi nõudmisi. Peale selle sisaldas memorandum ~~ka~~ veel rea puhtrahvuslikke nõudeid nagu eraomandiõiguste kehtestamine maale[43], relvakandmisõiguse andmine kašmirlastele jne.

Kõigi kogukondade poolt esitatud memorandumite läbivaatamiseks asutas Kašmiri valitsus spetsiaalse nn. Glancy komisjoni[44], mille 1932. a. aprillis

---

42) vt. Prem Nath Bazaz – op. cit. pp. 160-161.
З. Петрунцева – op. cit. стр. 170.

43) Kuna Jammus oli 1885. aastast kehtestatud eraomandiõigus maale, oli samasugune nõue Kašmiri provintsis puhtrahvuslikuks kašmirlaste nõudeks.

44) Komisjon sai nime selle esimehe, India Valitsuse ametniku B.J. Glancy järgi. Peale selle kuulusid sinna 2 hindut ja 2 muhamedlast.

avaldatud arvandes leiduvad soovitused maharadžale kordavad üldjoontes muhameedlaste memorandumi nõudeid.

Peale Slanej komisjoni ettepanekuid tekkis Kašmiri muhameedlaste hulgas kaks voolu. Esimene, kuhu kuulusid peamiselt džagirdarid, vaimulikud ja jõukam osa kodanlusest eesotsas Mir Waiz Usuf Shah'iga loobus faktiliselt edasisest opositsioonist, lugedes oma nõuded rahuldatuks[45]. Seevastu ülejäänud osa kodanlusest (keskmine ja väikekodanlus) ning intellijents eesotsas Sheikh Mohammed Abdullah'iga pidas vajalikuks võitlust jätkata „lojaalse opositsiooni nõol"[46], kasvõi ainult selleks, et viia tegelikult ellu Slanej komisjoni soovitused, mida maharadža revolutsioonilise käitumise vaibudes ei kiirustanud täitma. Selleks asutasid viimatimainitud kihid 1932. a. oktoobris esimese suurema poliitilise organisatsiooni Kašmiris – Muhameedlaste konverentsi (All-Jammu and Kashmir Muslim Conference).

Oma olemasolu esimese nelja aasta vältel teostas Muhameedlaste konverents agitatsiooni peamiselt Slanej komisjoni otsuste ellurakendamise huvides. Nii algatas 1934. a. Muhameedlaste konverentsi

---

45) З. Петрушева – Op. cit. стр. 173-174.

46) Ibid. стр. 175.

juhtkond organiseeritud kampaania, ähvardades maharadžat mittekoostöölükumisega kui see keeldub Slanay komisjoni seisukohti arvestamast. Sellega koos nõudis Muhameedlaste konverents ühiseid valimisi kõigi kogukondadega.[47]

Muhameedlaste konverentsi surve maharadžale avaldas teatavat mõju, mille tagajärjel viidi Kaśmiris 1934. a. lõpuks läbi rida reforme. Viimaste hulka kuuluvad riigiaparaadis muhameedlaste kohtade arvu tõstmine ja muhameedlaste haridusvõimaluste parandamine, piiratud kodanlike vabaduste kehtestamine (ajalehtede ja organisatsioonide asutamise võimalus jne.) ning ~~Riigi~~ Kahvus kogu - Pradža Sabhā kokkukutsumine 1934. a. sügisel. On iseloomulik, et Pradža Sabhā 75 liikmest olid vaid 33 valitavad[48] (neist kohtadest eraldati 21 muhameedlastele, 10 hindudele ja 2 sikhidele)[49], ülejäänud 42 kohta täidetí maharadža poolt määratud isikutega; valimised toimusid religioossete kogukondade kaupa (muhameedlased, hindud, sikhid), kusjuures hääleõigusest jäi ilma haridusliku ja varandusliku tsensuse tõttu 97 % elanikest. Pradža Sabhā

---

47) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 166.

48) Seega valitavate liikmete arv, mis oli alla 50 %, kujunes maharadža tõlgenduses tunduvalt väiksemaks isegi muhameedlaste memorandumi tagasihoidlikust nõudest (70 % valit. liikmeid).

49) Säärase jaotuse alusel said muhameedlased 63,6 % valitavatest kohtadest, hindud 30,3 % ja sikhid veidi üle 6 %. Tegelikud elanikkonna proporsioonid usundlikus suhtes olid:

piiratud õigusedki osutusid tegelikus elus fiktiivseiks: valitsus vastutas endiselt ainuüksi maharadža ees, rahvaesinduse kompetentsi ei kuulunud maharadža isiklik eelarve ja sõjalised kulutused ning Pradža Sabhā poolt välja antud seadused viidi praktiliselt ellu vaid maharadža nõusolekul.[50]

Nagu selgub sellest loetelust ei saanud niisugused järelandmised rahuldada isegi lühikeseks ajaks Kaśmiri muhameedliku kodanluse radikaalsemat suunda. Veel vähem rahuldasid need rahvamasse, kes reformide tulemusena peaaegu midagi ei saanud. Talupoegade olukord jäi peale 1931. a. ülestõusu endiselt talumatuks: valitsuse poolt läbiviidud maksude väike alandamine osutus ajutiseks, kar-i-sarkār säilis edasi tasuta sundtööna, valitsus ei astunud kaminyeid samme talurahva järjest kasvava võlakoorma kergendamiseks. Maa eraomandi seadus, mis 1931.a järele ellu viidi[51], tõi, nagu juba ette arvata võis, kasu vaid liigkasuvõtjaile ja väga kitsale jõukamale talupoegade kihile, süvendades järsult talurahva kihistumist ja suurendades laostunud, maata talupoegade hulki. Selletõttu talupoegade ja tööliste hulki, kes taotlesid

---

muhameedlased 77,1 %, hindud - 23,1 %, sikhid 1,64 % jne.

50) vt. Kaula - Dhar - Kashmir Speaks. Delhi - London - 1950, p. 35; З. Петрушева - Op. cit. стр. 175.

51) Ibid.

oma majandusliku olukorra parandamist, religioosse katte all tegutseva Muhameedlaste konverentsi võitlus Glancy komisjoni otsuste ja väikeste poliitiliste järeleandmiste eest, peale 1931.a. kogemusi, enam kaasa ei tõmmanud.

Teisest küljest näitasid 1934.a. reformid Muhameedlaste konverentsi juhtkonnale, et viimasel ei ole võimalik isiklike jõududega, ilma rahvahulkade toetuseta oma huvisid edukalt kaitsta. Täpselt samale järeldusele jõudis kolmekümnendate aastate alguses ka enamik Kaśmiri pandititest.

Peale 1931.a. lõhenes ka panditite kogukond kahte ossa[52]: suurkaupmehed, liigkasuvõtjad, kõrgemad ametnikud ning vaimulikud, kes koondusid religioosse organisatsiooni Sanatama Dharma Yuvak Sabhā[x] ümber, rahuldusid reformidega ning solidariseerusid edaspidi valitsusega; suurem osa pandititest samal ajal (väikekodanlus ja intelligents), ~~kan~~ kannatades endiselt poliitilise õigusetuse ning tööpuuduse all, tunnetas peale 1925-1927. aastate „Kaśmir kaśmirlastele" agitatsiooni ja 1931-32.a. ülestõusu kogemusi eriti selgelt oma jõudude nõrkust tõeliste järeleandmiste saavutamiseks, oma isoleeritust rahvahulkadest. 1931-32.a. liikumise ~~ametli-~~

---

52) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 178.

x) Hindu Noorte Ühing (konverents).

~~kult~~ väliselt religioosne-kogukondlik (muhameedlik) värving ei võimaldanud Kašmiri panditite sellega ametlikult liituda ning selle mõju aktiivselt oma nõuete rahuldamiseks kasutada.

Kõige selle tõttu kerkis peale 1931-32.a. rahvaliikumist nii panditite kui ka muhameedlaste radikaalsemates ringkondades teravalt ja mõõdapääsematult üles küsimus edasise tegevuse jaoks demokraatlikuma rahvusliku poliitilise programmi väljatöötamisest, kõiki kogukondi hõlmava sekularistliku organisatsiooni loomisest ning nende abinõude kaudu masside laiemast kaasatõmbamisest kodanluse ja intelligentsi rahulikku võitlusse maharadža vastu.

Eeskuju sääraste taotluste elluviimiseks näitasid juba 1931-1932.a. ülestõusu ajal rahvamassid, kes tollal paljudel juhtumitel (24. sept. 1931.a. demonstratsioon Srinagaris, talupoegade võitlus maal) heitsid spontaanselt kõrvale religioosse katte, mille tagajäijeks olí hindudest ja muhameedlastest rõhutud hulkade ühine võitlus nii hindudest kui ka muhameedlastest džagirdaride, ametnike ja liigkasuvõtjate vastu. Seda nähes mõistsid eesrindlikumad kodanluse esindajad juba 1932. aastal poliitilise võitluse sekulariseerimise, sellele rahvusliku värvingu andmise vajadusi. Nii

~~azutasid~~ kaalusid 1932.a. juulis panditite demokraatlikuma suuna juht P.N. Bazaz ja muhameedlaste liider Sheikh Abdullah eraviisiliselt võimalusi rahvaliikumise vabastamisest religioossest kattest[53]; 1933. a. alguses moodustati Muhameedlaste konverentsi juurde alamkomisjon hindude ja muhameedlaste võitluse ühendamiseks[54]; 1934.a. agitatsioonikampaania ajal nõudis Muhameedlaste konverents, nagu eelpool näidatud, ühiseid valimisi kõigi kogukondadega.

Tegelikult hakkas sekularistlik suund mõjule pääsema alles peale 1936.a., millal Muhameedlaste konverents püstitas oma uueks põhiliseks, enamuse erinevate kodanluse ringkondade ja ka teatud määrani rahvahulkade huve kajastavaks poliitiliseks loosungiks võitluse vürstiriigis vastutava valitsuse loomise eest. Muhameedlaste konverentsi üleskutse hindude ja teiste religioonide esindajatele võtta osa 8. mail 1936.a. tähistatavast üleriiklikust „Vastutava valitsuse päevast" ~~sai~~ andis seetõttu mittemuhameedlaste hulgas erakordselt laialdase vastukaja: paljudes kohtades, sealhulgas eriti Srinagaris, Džammus ja Poonchis toimusid 8. mail suused poliitilised segamiitingud.[55]

---

53) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 164.

54) Ibid. p. 165.

55) Ibid. p. 167.

Sama tendentsi jätkates avaldasid Kaśmīrī kodanluse esindajad 29. augustil 1938.a. nn. Rahvusliku Nõude[56] manifesti, ~~kus~~ milles esitati vastutava valitsuse loomise nõue esmakordselt formaalselt kõigi kogukondade esindajate poolt ühiselt (manifestile olid alla kirjutanud 12 muhameedlaste, hindude ja sikhide juhti).[57] Seejuures puudis manifest (nagu näitab selle pealkiri - „rahvuslik") ühendada nii kodanluse mitmesuguseid ringkondi kui ka kaasa tõmmata laiemaid rahvamasse. Viimaste mõjustamiseks seostati manifestis vastutava valitsuse nõude elluviimine udusel „rahva sotsiaalsete ja poliitiliste perspektiivide täieliku muutusega."[58] Rahvusliku nõude läbiviimiseks kutsus 29. augusti manifest üles üldisele satjāgrah'ile, mis viidi läbi 1938. a. septembrikuu jooksul.

1938.a. satjāgrahi tulemuste uurimisel torkab silma kaks momenti: ühelt poolt suutsid liikumise organisaatorid (kodanlus) saavutada teatavat edu rahvahulkade kaasatõmbamisel, seda eriti Kaśmīri oru proletariaadi - siidi - ja villavabrikute tööliste, omnibusijuhtide ja rikšameeste juures, kes küll kodanluse loosungite kõrval esitasid ka oma majanduslikud

---

56) National Demand

57) muhameedlaste poolt kirjutasid muuhulgas alla Sheikh Abdullah ja Ch. Ghulam Abbas; hindude poolt - Kashiap Bandhu, Jia Lal Kilam, P.N. Bazaz; sikhide poolt - Sardār Budh Singh. (Э. Петрунитева - op. cit. стр. 180.

58) Prem Nath Bazaz - op. cit. p. 169.

nõudmised tõõtasu tõstmise ja tõõtingimuste parandamise kohta.[59] Samuti, võrreldes 1931. aastaga, mil masside liikumine tõstis kodanluse stiihiliselt oma pinnale ja vedas teda endaga kaasa, suutis 1938. a. juba kogemusi omandanud, organisatsioonilisel ning ideoloogiliselt paremini relvastatud kodanlus ise etendada liikumise organiseerija ja suunaja osa, samal ajal kui massid esinesid põhiliselt kodanluse loosungite ja taktikaga. Teiselt poolt jäi 1938. a. satjägrah ulatuselt ning massilisuselt kaugelt maha 1931. a. võimsast rahvaliikumisest, haarates peamiselt Kashmiri oru linnu, samal ajal kui Jammu provintsi elanikkond ja Kashmiri talupojad jäid põhiliselt sellest eemale[60] - tõend sellest, et 1938. a. Rahvusliku Nõude võrdlemisi ähmane olemus ei suutnud olsest mõju avaldada laiadele hulkadele ning eeskätt talupoegadele.

Sellest hoolimata tekitasid 1938. a. Rahvuslikus Nõudes väljendatud eri kogukondade ühinemistendentsid koos Muhameedlaste konverentsi mõju kasvu ja sekulariseerumisega maharadža valibuses tõsise rahutuse, kuna säarases suunas progresseeruvad sündmused ähvardasid kahjutuks teha viimase peamise relva võitluses rahvahulkadega - nimelt kogukondlik-reli-

---

59) З. Петрунигева - op. cit. стр. 181.

60) Ibid. стр. 180.

gioossete vastuolude jà vaenu kultiveerimise. Sellega on seletatavad ka laiaulatuslikud repressioonid valitsuse poolt: manifestile alla kirjutanud kodanluse juhid ning sajad liikumisest osavõtjad heideti vanglasse. Ühtlasi puudis maharadja (repitada) kodanlust tähtsusetu järeleandmisega - 1939. a. veebruaris suurendati Pradja Sabhā valitavate liikmete arvu 7 võrra[61] (75-st Pradja Sabhā liikmest valiti nüüd 40 - s.o. üle 50%, määrati 35).[62]

On loomulik, et säärane valitsuse kohmakas katse vanu meetodeid kasutades kodanlust vaigistada nurjus täielikult olukorras, kus Briti Indias 1937.a. valimiste järgi enamikus provintsides olid moodustatud India Rahvuskongressi valitsused, kus India Rahvuskongress peale Haripura kongressi 1938.a. tõstis ~~aktiivselt~~ häält vastutavate valitsuste toetuseks vürstiriikides[63] ning kus Muhameedlaste konverents, olles püstitanud palju kaugemaleulatuvamad nõuded üldiste demokraatlike valimiste jà vastutava valitsuse näol, võis tugineda ühinenud radikaalse kodanluse jà vähemalt osa rahvahulkade aktiivsele toetusele. Täiesti vastupidi - maharadja manööver tugevdas kodanluse hulgas vaja-

---

61) 7 uut valitavat Pradja Sabhā liiget valiti valitsuse spetsiaalse ettekirjutuse kohaselt suurte džagirdaride jà erusolevate kõrgete riigiametnike hulgast kõrge varandusliku tsensuse alusel.

62) Kaula-Dhar - op.cit. p. 35.

63) R.P. Dutt - India to-day and to-morrow. London-1955, p. 220.

dust sekularistliku suuna elluviimiseks ja väljaspool kogukondi seisva poliitilise organisatsiooni loomiseks.

Säärane organisatsioon kujundati 11. juunil 1939.a. toimunud spetsiaalsel Muhameedlaste konverentsi kongressil, kus otsustati üksmeelselt[64] Muhameedlaste konverentsi baasil uue, rahvuslikku, kõikidele kogukondadele avatud Rahvuskonverentsi[65] loomine.

Siinjuures on iseloomulik vaadelda Rahvuskonverentsi vajaduse motiveerimist Sheikh Abdullahi poolt 1938.a. Muhameedlaste konverentsi istungjärgul[66]:

„Like us the large majority of Hindus and Sikhs in the State have immensely suffered at the hands of the irresponsible Government. They are also steeped in deep ignorance, have to pay large taxes and are in debt and starving. Establishment of responsible Government is as much a n e c e s s i t y for t h e m as for u s. Sooner or later these people are bound to join our ranks...

The main problem .. before us is to organise joint action and a u n i t e d f r o n t against the forces that stand in our way. ... You complain that the Hindus belonging to the vested interests are reactionary and stand in the way of our progress. But have we not had the same experience in the case

---

64) 176-st kongressi delegaadist hääletas vastu vaid 3. (Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 170.)

65) All Jammu and Kashmir National Conference.

66) Sheikh M. Abdullah - Presidental Address to the 6th Annual Session of the Muslim Conference, March 26, 1938.

of capitalist Muslims also? It is significant as well as hopeful that in spite of many difficulties .. some non-Muslims have co-operated with us though their number is very small.

I reiterate: We must end communalism by ceasing to think in terms of Muslims and non-Muslims when discussing our political problems. There must be u n i v e r s a l s u f f r a g e on the basis of j o i n t electorates. Without these two, democracy is lifeless.

We must therefore o p e n our d o o r s to all such Hindus and Sikhs, who like ourselves, believe in the freedom of their country from the shackles of an irresponsible rule." (Sõrendused minu - T.K.)

Abdullahi avaldusest, mis iseloomustab juhtpilisena Muhameedlaste konverentsi enamuse seisukohta, paistab silma kaks asjaolu: esiteks juhtmõttena kogu kõnet läbiv aktsenteeritud ühinemisvajadus, kogukondlike vahesteinte kõrvaldamise ja kodanluse ühise rinde moodustamise vajadus riiklususte tunnetud nõuete läbiviimiseks nagu vastutav valitsus, demokraatlik rahvaesindus ja üldised mittekogukondlikud valimised. Teisest küljest tuleb kõnes ilmsiks uus suund, mis pool-automaatselt lähendab Rahvuskonverentsi India Rahvuskongressiga - suund mõnin-

gaseks klassivastuolude avamiseks (hindu dest ja muhameedlastest kapitalistid viiakse ühise reaktsionääride tiibi alla), s.t. selle tõelise sekulariseerimise baasi tunnustamiseks, mille rahvahulgad juba ammu - 1931.a.-l avastasid. See uus joon avutab edasise evolutsiooni iseloomule Kašmiri rodanlik-demokraatliku liikumise programmis, mis seisab viimase demokratiseerimises ja selle kaudu laiemate rahvahulkade toetuse kindlustamises.

Kašmiri Rahvuskonverentsi asutamine II Maailmasõja algaastal, mis lõpetab kapitalismi üldkriisi esimese etapi ja avab teise - imperialismi ja selle koloniaalse süsteemi üldise ja kiire lagunemise, koloniaalsete rahvaste võiduka vabastusliikumise etapi on sümboolne ning mitte juhuslik nähtus. Rahvuskonverentsi loomine fikseeris ning tõi esile väljakujunenud eeldused rodanlik-demokraatliku rahvaliikumise edukaks jätkamiseks uutes tingimustes.

Vaadeldes II Maailmasõja algusaks Indias kujunenud poliitilist olukorda võib õigustatult öelda nentida, et Rahvuskonverentsi asutamise tähtsus ei piirdunud ainult Kašmiri piiridega.

ravnesid alatuslikult kogukondlik-religioossed vastuolud, kus Muhameedlaste Liiga alustas ägedat kampaaniat kahe rahvuse teooria nimel ja kus Briti kõikuv imperialism valmistus teadlikult muhameedlaste-hindude vaenu kasutama oma peamise relvana, tõestas mittekogukondliku sekularistliku organisatsiooni asutamine muhameedlaste enamusega vürstirügis, et „muhameedlased ja hindud võivad mitte äksnes rahulikult koos elada, vaid koos töötada ühises võitluses polütilise vabanemise eest."[67] Seega andis Rahvuskonverentsi asutamine mitte alahinnatava tähtsusega hoobi imperialistlikele ning reaktsioonilistele ringkondadele, kujunedes vümaste tegevusele tõsiseks takistuseks ka edaspidi.

---

67) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 11.

VI

Rahvusliku vabastusliikumise teine etapp Kašmiris Teise Maailmasõja ja sellele järgneval perioodil.

Rahvuskonverentsi asutamise järgsi hakkas Kašmiris ikka enam tugevnema India Rahvuskongressi mõju. Kašmiri kodanluse ja India Rahvuskongressi mõningane lähenemine algas tekstiilkult küll juba 1931. a. rahvaliikumise ajal, toimudes peamiselt Rahvuskongressiga seotud muhameedliku Ahrari partei kaudu[1]; sellest hoolimata osutusid Kašmiris tollel perioodil domineerivateks Muhameedlaste Liiga mõjud.

Aastatel 1936-1937 tekkisid Kašmiris mitmetes kohtades Rahvuskongressi komiteed, mis etendasid omalt poolt teatavat osa Muhameedlaste Konverentsi ülekasvamises Rahvuskonverentsiks. Kuid põhilise muutuse Kašmiri kodanluse ja rahvamasside suhtumises kahte India suurde poliitilisse organisatsiooni tõid muutused võimaste endi poliitikas Teise Maailmasõja eelõhtul. Mis puu-

---

1) З. Петрунцева – Национально-освободительное движение в княжестве Кашмир.
(Ученые записки Института Востоковедения Т. I, 1950, стр. 177.)

tub Muhameedlaste Liigasse, peamiselt feodaalse ladviku huvide esindajasse, kes toetas täielikult vürstide püramatu võimu säilitamist ja mittevahelesegamist vürstirükide siseasjadesse, siis hakkas selle mõju Kaśmiri demokraatlike jõudude karvu ja nende teadlikkuse tõusuga peale 1931-a. küsesti kahanema.

Ka India Rahvuskongress säilitas pikema ajavahemiku jooksul neutraalse hoiaku vürstirükide suhtes. Kuni kolmekümnendate aastate lõpuni hoidus Rahvuskongressi juhtkond pünlikult igasugusest avalikust vürstirükide siseasjadesse sekkumisest lootuses saada teatud laadi toetust käputäielt marionetlikelt vürstikestelt selle asemel, et seda otsida vümaste 80-miljonilisel alamate massilt.[2] Tegelikult näitas sündmuste areng ise täige varsti taolise poliitika negatiivset mõju.

Ühelt poolt muutus Rahvuskongressis aktuaalseks küsimus vürstirükide elanike aktiivsest kaasatõmbamisest passiivse vastupanulükumise kampaaniasse, kuna ilma nende osavõtuta ei oleks lükumine suutnud saavutada täit hoogu ega pretendeerida kogu India elanikkonna esindamisele.

---

2) R. P. Dutt - India to-day and to-morrow. London - 1955, p. 219.

Teiselt poolt kujunes enne Teist Maailmasõda ikka selgepiirilisemalt välja konflikt Rahvuskongressi ja Muhameedlaste Liiga vahel, milles võitlus vürstirükide pärast ei moodustanud kaugeltki teisejärgulise osa. Kolmandaks arenes vürstirükides peale 1931. a. ikka laiaulatuslikum demokraatlik vabastuslükumine, mis paljudel juhtudel (nagu Kaśmiris) näitas ähvardavalt revolutsiooniliste masside eneste inihiatüvi, millega kaasnes reaalne võimalus vümaste väljumiseks kodanluse kontrolli alt. Seetõttu tuli Rahvuskongressi juhtidel aega kaotamata muuta Rahvuskongressi ametlikku kurssi ja hakata taotlema olsest kontrolli vürstirükide rahvalükumise ja selle organisatsioonide üle.

Seda suunamuutust peegeldavad küllalt selgelt Rahvuskongressi 1938. a. ja 1939. a. toimunud aastakongressid. Haripura kongressil 1938. a. avaldas Rahvuskongress juba moraalset toetust vürstirükide elanike võitlusele vastutavate valitsuste, demokraatlike vabaduste ja majandusliku taseme tõstmise eest.[3] Samal ajal keeldus Rahvus-

---

[3] Sitaramayya - History of the Indian National Congress. Bombay - 1947. Vol. II, p. 127.

kongressi juhtkond teostamast neid nõudmisi vürstirükides Rahvuskongressi nimel, soovitades asutada vürstirükides selleks otstarbeks iseseisvaid organisatsioone[4] (selliseks organisatsiooniks oli ka järgmisel aastal loodud Kaśmiri Rahvuskonverents).

Kuid juba 1939.a. Tripuri kongressil oli Rahvuskongress sunnitud revideerima eelmise aasta otsuseid taktikalistes küsimustes, kusjuures kongressi resolutsioon näitab otseselt sellise muutuse põhjust - rahvusliku vabastusliikumise ähvardavat laienemist vürstirükides[5]:

„The great awakening that is taking place among the people may lead to a relaxation or a complete removal of the restraint which Congress has imposed upon itself, thus resulting in the ever increasing identification of Congress with the States peoples ...

„The Haripura policy was dictated by the circumstances but it was never conceived as an obligation. Congress has always possessed the right, as it is its d u t y, to guide the people of the States and lend them its influence." (minu sõr. - T. K.)

Rahvuskongressi polütika töörüstaks

---

4) Sitaramayya - Op. cit. Vol. II pp. 127 128.

5) Ibid. - p. 146.

. vürstiriikide elanike hulgas kujunes ka „All-India States Peoples' Conference"[6], mille presidendiks valiti 1939. a. Jawaharlal Nehru, asepresidendiks (ja hiljem presidendiks) ega Kašmiri Rahvuskonverentsi liider Sheikh Abdullah. Samal aastal Ludhiana konverentsil võeti vürmatimainitud tegevuste juhtival osavõtul vastu resolutsioon, mille kohaselt All-India States Peoples' Conference tervitas võitlust vastutavate valitsuste eest vürstiriikides ja deklareeris:[7]

„... the time has come when this struggle (vastutavate valitsuste eest - T.K.) should be co-ordinated with the wider struggle for Indian independence of which it is an integral part. Such an integrated all-India struggle must necessarily be carried on under the guidance of Congress."
(minu sõrendused - T.K.)

Kõike seda silmas pidades oli Kašmiri Rahvuskonverentsi lähenemine India Rahvuskongressile seaduspärane, juba varem alanud ning üldist poliitilist suunitlust pregeldav protsess, mida soodustas suurel määral mõlemi organisat-

---

6) Üleindialine (Vürsti)riikide Rahvaste Konverents.
7) R. P. Dutt - Op. cit. p. 220.

sisuni enam-vähem ühesuguse sotsiaalse struktuuri. Ühtlasi tähendas Kašmiri Rahvuskonverentsi asutamine ja selle lähenemine India Rahvuskongressile Kašmiri kodanlik-demokraatliku liikumise tõplikku lahtiütlemist Muhameedlaste Liigast.

Siinjuures tuleb eriti rõhutada seaduspärasust, mida tekitas Rahvuskonverentsi teemaldumine Muhameedlaste Liigast momendil, mil peale 1940. aastal toimunud Lahore kongressi, Liiga hakkas pidama ametlikku ja kõige õigemat võitlust Pakistani loomise eest. (Kašmiri moodustas Muhameedlaste Liiga lõdvik arvates tulevase Pakistani loomulikku koosseisu muhameedlaste rõhuva ülekaalu tõttu Kašmiri elanikkonnas. Pakistani mõtte ja nime algatajad kulitasid isegi Kašmiri nime Pakistani mõõtes.[8]) See tõttu puudus Muhameedlaste Liiga kõigi vahenditega taotlada Kašmiri liikumise sekulaarsuse säilitamist,

---

8) Pakistan - nimi, mis leiutati 1933. a. muhameedlikku üliõpilase Chaudhuri Rahmat Ali poolt, tähendab tõlkes Puhaste maa (Pāk-i-stān). Teisest poolt sümboliseerib ja täht Pakistani nimes teadavat India provintsi, mis pidi Pakistani koosseisu kuuluma. Nii tähistab P - Pandjabi, A - Afghaanide maad (= North-West Frontier Province), K - Kašmiri, S - Sindhi, TAN - lõppu sõnast Beludžistan.

(Синха - Банерджи - История Индии, М-1954. стр. 411.)

selle ebaõnnestumise korral aga luua Rahvuskonverentsile polütilist vastukaalu. Nüüdsuste sihtideja hakkasid Muhameedlaste Liiga käsilased Kašmiris koondama mitmesuguseid vaikesi, laialipillatud muhameedlaste rühmakesi, millede hulka kuulusid Ahmadi sekti poolehoidjad, Mir Waiz Usuf Shahi järglased, Muhameedlaste konverentsist peale selle ümberkujunemist väljaastunud reaktsioonilised vaimulike, Jeodaalide ja kodanluse esindajad. Nende ringkondade baasil tekkis 1941. a. jooksul uuesti Muhameedlaste konverents, seekord eelmisest täiesti erinev organisatsioon, mille juhtkond püüdis rakendada oma eelkäija populaarset nime reaktsioonilistel rahvavastastel eesmärkidel.

Muhameedlaste konverentsi taastekkega 1941. a. lõppes ühtlasi polütiliste jõudude ümberpaigutuse protsess Kašmiris, mille tulemuseks oli Kašmiri rahvusliku vabastuslükumise tugev ja otsene sõltuvus üle-Indialistest polütilistest tendentsidest. Nüüdsest peale eksisteeris vürstiriigis kaks vastandlikku organisatsiooni: ühelt poolt Rahvuskonverents ja teiselt poolt Muha-

meedlaste konverents, millised kumbki kajastasid Kašmiiri mastaabis enamal või vähemal määral võitlust India Rahvuskongressi ja Muhamuudlaste Liiga vahel.

Kašmiiri Rahvuskonverents jätkas peale tekkimist oma programmi edasist teatavat demokratiseerimist rahvahulkade laiemas kaasatõmbamise ning nende usalduse võitmise eesmärgil. Nii võeti Rahvuskonverentsi aastakongressil 1940. a. Baramullas vastu mõningad uued taluzahvaste j. tõõlistele puutuvad nõudmised, mis tegelikult kujutasid endist esimesi vihjeid tuntud „Uue Kašmiiri" programmi suunas. Jätkes põhinõudeks endiselt vastutava valitsuse moodustamise, teatas kongress oma resolutsioonis, et seda nõuet ei ole võimalik ellu viia maal, kus põlluharijad ei saa täiel määral kasutada oma tõõ vilju[9]. Kongressi otsuse kohaselt pidi maa kuuluma sellele, kes seda harib; samuti viidati progressiivse maamaksu süsteemi sisseseadmise, (talunahva võlgade osalise annuleerimise ja tõõliste suhtes Rahvusvahelise töökonventsiooni ja India tõõseaduste kehtestamise va-

---

9) З. Петрунцева - Оп. cit. стр. 186.

jadusele.[10] Viimane, tööliste suhtes kehtiv nõue, kujutab endast samuti, vaatamata India tööseaduste puudulikkusele, Kaśmiri tingimustesse rakendatult progressiivset nähet.

Niisuguste deklarahioonidega võitis Rahvuskonverents järk-järgult rahvahulkade poolehoidu. Tuleb siiski silmas pidada, et aastatel 1939-1944 jäi Rahvuskonverents kõigest hoolimata peamiselt kodanluse ja intelligenhi organisahiooniks, nõrga talupoegadest ja töölistest liikmete esindusega ning asus küllalt kaugel tõelisest massiorganisahioonist.

Muudatusele Rahvuskonverenhi iseloomus ja struktuuris aitasid kaasa sõja perioodil Kaśmiris ja Briti Indias toimuvad prohessid. Teine Maailmasõda teravdas tunduvalt vastuolusid - majanduslikke ja poliitilisi - nii Briti Indias kui ka vürstirükides. Ka Kaśmiris nagu ülejäänud Indiaski andis end valusalt tunda toiduainete ja tarbekaupade puudus ning sellega kaasnev hindade tõus.[11] Rasket olukorda aitasid seejuures veel omapoolselt süvendada Kaśmiri dżagirdarid ja liigkasuvõtjad, kes monopoliseerisid viljatagavarasid, müves neid hiljem

---

10) З. Петрунигева - op. cit. стр. 186-187.

11) Ibid. стр. 187.

mustal turul erakordselt kõrgete hindadega.[12] Teiselt poolt kisti sõja tulemusena suur hulk paremat tööjõudu eemale majanduslikust tegevusest, mille tagajärjeks oli talude kiirenev laostumine ja toodangu langus. Ainuüksi sõja alguses saatis Kaśmiri maharadża Inglismaa käsutusse vürstiriigi jõududest 4 pataljoni koos suurtükiväe ja muude abiüksustega, Briti India armeesse lähetati aga 65000 meest,[13] mis moodustas 4-miljonilise obeselt sõjast mitte osa võtva maa elanikkonna kohta küllaltki tunduva probendi.

Kõige selle tulemusena tekkisid Kaśmiris Teise Maailmasõja lõpuks (1944-45. aastatel) tingimused uueks revolutsiooniliseks tõusuks. Viimast soodustasid olulisel maõral ka üle kogu India levinud rahvaliikumise laine Briti imperialismi vastu ja Kommunistliku partei mõju kiire kasv, kes hakkas looma organisatsioone ka India vürstiriikides.[14]

Seda olukorda - revolutsioonilise kriisi ähvar-

---

12) Prem Nath Bazaz - History of the Struggle for Freedom in Kashmir. Delhi - 1954, p. 312.

13) Ghwaja Lal Kaul - Kashmir through the Ages 5000 BC to 1954 AD. Srinagar - 1954, p. 162.

14) З. Петрунцева - Op. cit. стр. 187.

davat valmimist - kajastab otseselt Kaśmiri Rahvuskonverentsi programmi alatuslik demokratiseerumine, mis sai alguse 1944. a. publitseeritud tuntud „Uue Kaśmiri"[15] manifestist.

„Uus Kaśmir" jaguneb kahte põhilisse osa - Konstitutsioon ja riik ning Rahvuslik majandusplaan. Esimeses osas fikseeritakse tulevase demokraatliku Kaśmiri poliitilised alused, mille moodustavad ainult parlamendi ees vastutav valitsus[16], üldisel demokraatlikul hääletamisel valitav Rahvuskogu, kohalike võimuorganite funktsioone täitvad rahvanõukogud (pantšäjat) kulades, asulates, linnades ja ringkondades, kodanlike vabaduste rakendamine kõigil elualadel, sealhulgas naiste võrdsustamine meestega ja naistele õiguse andmine saada valitud riigivõimuorganeisse. Kaśmiri tingimuste tõttu, kus relvakandmisõigus oli vaid valitseva vähemuse privileegiks, põõrati programmis sellele kusimusele erilist tähelepanu, kusjuures nähti ette relvakandmisõiguse kehtestamine kõigile ja üldise kohustusliku sõjaväeteenistuse sisseseadmine.

---

15) Andmed „Uue Kaśmiri" kohta vt.:

New Kashmir. With an Introduction by Sheikh Mohammed Abdullah. New-Delhi, Kashmir Bureau of Information.

16) Seniseks nõudeks oli maharadža ja parlamendi ees vastutav valitsus.

Kaheldamatu tähtus on „Uue Kaśmiri" programmi teisel osal - Rahvuslikul majandusplaanil, kus on mitmel pool tunda kommunistide mõju, kes antud etapil astusid Rahvuskonverentsi ridadesse ja võtsid osa „Uue Kaśmiri" väljatöötamisest.[17] Hüüdlause all „Kaśmir talupoegadele" kavandab Rahvuslik majandusplaan suurmaaomandi likvideerimise, maa andmise selle tegelikule harijate, rahalaenajate ja liigkasuvõtjate asetamise „ühiskondlike parasiitide" kategooriasse, kellel „ei ole kohta planeeritud majanduses" ning laialdase majanduslike kooperatiividevõrgu loomise; loosungi all „Kaśmir töölistele" - suurte erakapitalistide likvideerimise, eramonopolide keelamise ja elatustaseme tõusu. Plaan taotleb rahvakontrolli teostamist metsade kui tähtsaima looduslikkuse üle ning mis veel tähtsam - kõigi tähtsamate tööstusharude, pankade, transpordi ja suurkaubanduse nationaliseerimist ning industrialiseerimiselle rajatud plaanimajanduse arendamist.

„Uue Kaśmiri" programmi võib õigusega pidada tollel perioodil Indias kõige eesrindlikumaks ja demokraatlikumaks[18], mis andis eeskuju teiste

---

17) З. Петрунигева - Op. cit. стр. 189.

18) mittekommunistlike parteide hulgas.

vürstirüikide elanikkonnale ja asetas Kaśmiri rahvahulkade võitluse niisuguse programmi elluviimise eest nii India kui ka rahvusvahelise avalikkuse ette.

Samal ajal ei saa kaugeltki öelda, et „Uue Kaśmiri" programmis, eriti aga Rahvuskonverentsi praktilises tegevuses selle taddeviimise eest poleks nõrku külgi ning tugevaid kõikumisi. „Uue Kaśmiri" programmis ei lausuta nõdteks sõnagi maharadża kui feodaalse instituhiooni kaotamisest, mis tähendab faktiliselt maharadżale õiguse jätmist üldise kontrolli teostamiseks riigiasjade üle.[19] Üldsõnaliseks jääb ka industrialiseerimisplaani teostamise ja tööliste elutaseme tõstmise küsimus.

Veelgi suuremal määral avaldus Rahvuskonverentsi kõikuvus tegelikus poliitilises võitluses, kus Kaśmiri kodanlus osutas korduvalt põhjendamatut kokkuleppetendentsi maharadża valitsusega, lastes end terava konflikti kartusel sageli poolteadlikult petta ja kaasa tõmmata valitsuse nõdlistest järeleandmistest.

Nii tervitas Rahvuskon~~gressi~~verentsi juhtkond

---

19) Prem Nath Bazaz - Op. cit. pp. 220-221.

1944. a. põhjendamatult ja lühinägelikult maharadža uut, Kašmiri ajaloos kõige reaktsioonilisemat peaministrit Ram Tšandra Kak'i[20], võimaldades viimasele Rahvuskonverentsi esialgse toetusega oma kuritekuulsa tegevuse alustamist.

1944.a. oktoobris soovitas maharadža valitsus osava (demagoogilise) manöövri, muutes valitsuses kaks ministrikohta „vastutavaks", milledest üht pakuti Rahvuskonverentsile. Küllalt iseloomustavalt kirjeldavad Rahvuskonverentsi reageerimist sellele poliitilisele söödale Rahvuskonverentsi ametlikud ajaloolased Kaula ja Dhar:[21] „Abdullah ja tema Rahvuskonverentsi liikmed tervitasid seda žesti maharadža poolt. See oli a i n u l t p o o l i k samm .... S i i s k i igaüks tervitas seda"(!) (minu sõr. -T.K.).

Rahvuskonverentsi esindajana astus ühinõukondlike tõdede ministri kohale Mirza Afzal Beg. Järgnevad poolteist aastat tõestasid liigse selgusega, et maharadža „poolik samm" järeleandmiste asemel „ei kujutanud endast üldse mingit

---

20). Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 216.

21) Kaula-Dhar - Kashmir Speaks. Delhi-London - 1950. p. 49.

sammu.[22] Loomulikult ei saanud üksik Rahvuskonverenhi esindaja teostada valihuses mingit iseseisvat poliitikat, kuna aga Rahvuskonverenhi juhtkond püüdis omalt poolt igati sadlitada koostöövõimalusi ja rahulikku vahekorda, viis see tendents olukorrani, kus Rahvuskonverenhi nimel esinev minister võttis nominaalselt osa valihuse rahvavastastest abinõudest ja otseselt - korruptsioonist ja musta turu spekulahioonidest. Lõpuks - 1946. a. märtsis, kui Rahvuskonverenhil oli juba elukardetav jätkata kokkuleppekaheid ülereakhioonilisekS muutunud Kak'i valihusega, astus Mirza Afzal Beg tagasi.

Ei saa nõustuda vaatega, naga oleks Rahvuskonverenhi osavõtt valihusest andnud Kaśmiri kõige eesrindlikumale organisahioonile midagi positiivset, eeskätt „väärtuslike administratiivsete kogemuste" näol.[23] Pigem vastupidi. Esiteks kompromituris Rahvuskonverents valihusse astudes oma vastutava valihuse nõuet, kuna enamus valihuselükmeist ei olnud vastutavad ning valihus tervikuna sõltus endiselt ainult maharadjast. Teiseks

---

22) Kaula - Dhar - Op. cit. p. 50.

23) M. Brecher - The Struggle for Kashmir. Toronto - 1953. p. 12.

võimaldas maharadja valitusе ajutine koostöö Rahvuskonverentsiga esimesel pidurdada rahvalükumise kasvu ning võita aega selle mahasurumise ettevalmistamiseks.

Teise Maailmasõja lõpuks ilmusid Kaśmiris Rahvuskonverentsi, Muhameedlaste konverentsi, hindude ja sikhide väikeste parteide kõrvale veel teised poliitilised jõud, milliseid võib iseloomustada kui väikekodanlik-sotsialistlikke. Nende jõudude üheks organisaatoriks oli tuntud kaśmiri pandit P. N. Bazaz, kes peale 1940.a-l Rahvuskonverentsist eemaldumist koondas 1942.a. väikese intelligentide rühma uue Kaśmiri Sotsialistliku partei ümber. See iseenesest võrdlemisi tähtsusetu partei tõusis esile mõned aastad hiljem oma filiaalide - 1945.a. juulis asutatud Talupoegade Konverentsi[24] ja 1946.a. mais loodud Talupoegade-Tööliste Konverentsi[25] näol, mis rahvamasside aktiivsuse tõusu perioodil haarasid väliselt radikaalse, ekspluataatorite vastu suunatud programmiga ajutiselt oma mõju alla küllaltki tähelepanuväärsed talupoegade ja osaltka tööliste hulgad Kaśmiri oru piirkonnas.

---

24) All-Jammu and Kashmir Kisān Conference.

25) All-Jammu and Kashmir Kisān-Mazdoor Conference.

1946. a. mais Kabamargis toimunud Talupoegade-Tööliste Konverentsi asutamiskongressil, millest võttis osa ligikaudu 20 000 talupoegade esindajat[26], avaldasid Kaśmiri sotsialistid ka oma programmi. Viimases kasitletakse põhiliselt õieti sotsiaalsete jõudude vahekordi ning senise massiliikumise puudujääke. Programmis rõhutatakse, et töötavad massid ei saavuta kunagi vabadust, kui neil pole oma organisatsiooni, mis oleks vaba kõrgemate klasside mõjudest. „Järgnedes Euroopa töölistele tuleb meil teha lõpp kapitalistlikule ja feodaalsele sotsiaalsele korrale ning kehtestada uus, sotsiaalsele õglusele ja võrdsusele baseeruv ühiskond.

„... Senini ekspluateerisid meid kõrgemad klassid, kuna meil ei olnud kindlat eesmärki, kuid selline ekspluateerimine ei ole enam võrmalik edaspidi. Vabadus meie jaoks tähendab uue sotsiaalse korra rajamist, mis ei tunne ekspluateerimist ning garanteerib võrdse sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise seisundi igaühele.“[27]

Kongressi resolutsioonid nõudsid maharadża mitte kedagi esindava valitsuse likvideerimist,

---

26) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p.

27) Ibid. p.

suurmaaomandi kaotamist, väljakihutatud rentnikele nende maade tagastamist, inimese ekspluateerimise inimese poolt hävitamist selle kodkides vormides ja töötavate klasside solidaarsust kogu maailma töölisteja.[28]

Kodk need resoluhioonid on esimesel silmapilgul kahtlematult väga radikaalsed ning ei ole midagi imestamisväärset asjaolus, et nad suutsid haarata ja mõjustada üsna suuri rahvahulki. Kuigi sobialistide programmi mitmed punktid ja nende formuleering („kõrgemad klassid" ja „töötavad massid", kodgi - sealhulgas ka ekspluataatorite - võrdne sohiaalne ji majanduslik seisund, ähmane „uus sohiaalne kord" jm.) jätavad suuri vodmalusi alternatiivseteks tõlgendusteks ning ebakonkreehusteks, ei vähenda see sisski veel suuremal määral programmi väärtust tervikuna.

Tõelised vasturääkivused algavad aga sotsialistide programmi tegeliku teostamise küsimusest. Probleemile, kuidas läbi viia suurmaaomandi ja reakhioonilise valihuse likvideerimine, ekspluateerimise kaotamine ja kodgi sohiaalne ning va-

---

[28] Prem Nath Bazaz - Op. cit. p.

randuslik võrdsustamine, on Talupoegade-Tööliste Konverentsi juhtidel ainult üks vastus - kategooriline vägivalla ja aktiivse vastupanu eitamine, absoluutse võrdsuse ja vabaduse rakendamine kõikide (ka ekspluataatorite) suhtes. Peamine eeldus kõigi sihtide kättevõetmises seisab aga järgnevas printsiibis: „... poliitiline ja majanduslik vabadus on vähese väärtusega niikaua kui rahvahulgad jäävad edasi sotsiaalselt ja kultuuriliselt mahajäänuks. Rahva kultuurilise taseme tõstmine ja nende kohandamine intellektuaalselt (poliitilistele muutustele - T.K.) on Talupoegade-Tööliste Konverentsi üks põhiülesandeid." [29]

Seega on Talupoegade-Tööliste Konverentsi konkreetne tegevusprogramm selge: alustada maja ehitamist katusest - tõsta „ebaküpse" rahva kultuuriline ja poliitiline tase vastavaks neile muudatustele, mis peavad kunagi hiljem mingite mainimata jäetud abinõude kaudu tulema. Sellega aga muutub kogu Talupoegade-Tööliste Konverentsi ja Kaśmiri sotsialistide tegevus antud tingimustes objektiivselt seaktsiooniliseks. Täpselt „Välja Kaśmirist" rahvalükumise alguseks koondavad nad küllalt suured rahva-

---

[29] J. N. Sathu - Behind the Iron Curtain in Kashmir. Delhi, Kashmir Democratic Union, 1952, p. 6.

massid endi ärgen ja kuritarvitavad viimaste revolutsioonilist energiat, lastes sellel kasutult seista massside teadlikkuse ja haridustaseme tõusu oodates. Kuna Talupoegade-Tööliste Konverents oli teravas vastuolus Rahvuskonverentsiga, nõjestas tema taoline tegevus Rahvuskonverentsi ja Kaimiri töötavate hulkade võitlust tegevate sisemise ja välimise reaktsiooni jõudude vastu 1546.a. kevadel, soodustades „Välja Kaimirist" kampaania ulatuse ja mõjusfääri vähenemist. Süüdistades Rahvuskonverentsi „fašistlikes meetodites" ja „ebademokraatlikus tegevuses" puhta vabaduse ja absoluutse demokraatia vastu (s.t. Revolutsioonilises võitluses kehtiva korra vastu - T.K.), mille tulemusena Rahvuskonverents olevat muutunud (demokraatlike jõudude kõige suurema tõusu perioodil Rahvuskonverentsis!) „kontrrevolutsioonilises" töörühmas kapitalistide ja reaktsionääride käes"[30], ei osanud või tahtnud Talupoegade-Tööliste Konverentsi liidrid näha iseendi passiivsust langemist viimati nimetatud kategooriasse.

Sellise poliitiliste jõudude paigutuse juures vallandus 1546.a. mais tuntud „Välja Kaimirist" liikumine. Ajendi sellele andis Rahvus-

---

[30] J.N. Sakhu - Op.cit. p. 26.

konverentsi otsus pustitada oma lõplikuks eesmärgiks autokraatia täielik likvideerimine ning kutsuda rahvast üles ühinema võitluseks feodalismi ja maharadža türannia vastu.[31] Samaaegselt nõudis Rahvuskonverentsi liider Sheikh Abdullah oma Srinagarīs peetud kõnedes üldise rahvahääletuse korraldamist maharadža edaspidise saatuse küsimuses.[32] See ajendas valitsuse vastulöögi, mida peaminister Kak oli juba ammu ette valmistanud demokraatlike jõudude suhtes.[33] – mai algul areteeriti üle 300 Rahvuskonverentsi liidri.[34]

Tegelikult kutsusid need repressioonid esile rahvalükumise tugevnemise ja laienemise. Samal ajal kui paljud kodanluse hulgast pärinevad Rahvuskonverentsi liidrid jalutasid vabatahtlikult vanglasse, et paaseda ülestõusu otsesest juhtimisest, läks viimase suunamine üle Rahvuskonverentsi põranda alla sündunud elementidele, sealhulgas ka kommunistidele, kes moodustasid lükumise organi-

---

31) Kartar Singh - Kashmir and the Imperialist Intervention. Bombay - 1953, p. 8.

32) З. Петрунцева - Op. cit. стр. 193.

33) Kartar Singh - Op. cit. p. 7.

34) Prem Nath Bazaz - Op. cit. p. 317.

seerimiseks põrandaalused „~~kaitse~~ sõjanõukogud.[35] 1946. a. maikuus haaras liikumine Srinagari ja selle ümbruskonna; juunis levis see kogu Kašmiri provintsis, sealhulgas Anantnagis, Baramullas, Badgamis, Shopianis; juulis ja augustis kandusid väljaastumised edasi Jammu provintsi, eriti Mirpuri ja Poonchi tehsilitesse.[36] „Välja Kašmirist" liikumine oma radikaalsete, otseselt maharadža vastu suunatud loosungitega vabastas Rahvuskonverentsi ajutiselt mõõduka India Rahvuskongressi mõju alt, kusjuures Kašmiris hakkas välja kujunema midagi rahvusrinde taolist, mida juhtis rahvuslik kodanlus.[37]

„Välja Kašmirist" liikumine ohustas tunduvalt ka Briti ja Ameerika imperialistide plaane, ~~mis olid rajatud~~ Kašmirist sõjalise platsdarmi loomise kohta, mis olid rajatud maharadža ja valitseva feodaalse kliki säilitamisele ja koostööle.[38] Selletõttu puudis Inglise valitsus rakendada kõdki võdmalikke abinõudid rahvaliikumise mahasurumiseks Kašmiris.

---

35) З. Петрукиева - Op. cit. стр. 197.

36) Ibid. стр. 195.

37) Ibid. стр. 192.

38) Vijay Kumar - Anglo-American Plot against Kashmir. Bombay - 1954, pp. 43-44.

. Nii toodi Lähis-Idast kähku tagasi Kaśmiri vürstiriigi sõjaväed, kogu maa allutati sõjalisele diktatuurile, inglise ohvitserid treenisid Kaśmiri politseiüksusi demonstratsioonide laialiajamises ja suurte rahvahulkade tulistamises; need kogemused rakendati praktiliselt ellu samuti inglaste - Kaśmiri armee ülemjuhataja brigaadikindral Scott'i ja politseiülema kindral Powell'i juhtimisel.[39]

Kõigest hoolimata ei suutnud reaktsioon Kaśmiri elanikkonna liikumist täiesti maha suruda, küll aga õnnestus tal takistada liikumise otsese eesmärgi - maharadja autokraatse võimu kaotamise - saavutamist. Viimast takistas tunduvalt ka India Rahvuskongressi eitav positsioon ja boikott liikumisele teiste Kaśmiri partevde - Talupoegade - Tööliste Konverentsi ja Muhameedlaste Konverentsi poolt. Muhameedlaste Konverentsiga astus Rahvuskonverents küll enne liikumise algust läbirääkimistesse ühise võitluse küsimustes, mis lõppesid aga tulemusteta, kuna Muhameedlaste Konverents nõudis Muhameedlaste Liiga juhendusel koostöö tingimusena Rahvuskonverentsi ühtesulamist

---

39) Vijay Kumar - Op. cit. p. 44.

Muhameedlaste. Konverenhiga.[40]

„Välja Kašmirist" liikumise põhiline loosungi elluviimise ebaõnnestumine avaldas tõsiseid tagajärgi hilisemate sündmuste arengule Kašmiris seoses India jagamisega. Teatavasti jäeti India jagamisel Mauntbatteni plaani kohaselt vürstidele tädelik suveräniteet liituda kas India või Pakistaniga või jääda isegi sõltumatuks.[41] Niisuguses olukorras tähendas maharadža võimulejätmine rahva saatuse ja tahte tädelikku ignoreerimist. Lisaks võis üks kahest Indias tekkinud riigist endale ebasoodsa maharadža liitumisohuse puhal hakata (nagu see hiljem tegelikkuses toimuski) avaldama pidevalt protesti säärase ohuse ebaseaduslikkusest. Teisest küljest mõjutas vihatud maharadža lõplik otsus India kasuks küllattki suuri kogukondliku propaganda mõju all olevaid rahvahulki vastassuunas - Pakistani kasuks otsustama. Kašmiri Rahvuskonverents mõistis küllalt selgesti neid hädaohte, püstitades 1947.a. augustis demokraatliku loosungi: „Kõige enne rahva süveräniteet, siis ühinemine."[42] Teatavasti

---

40) M. Brecher - Op. cit. p. 15.

41) Синха - Банерджи - Op. cit. стр. 415.

42) Rajbans Krishen - Kashmir and the Conspiracy against Peace. Bombay - 1951, p. 10.

. ei õnnestunud seda teostada 1947.a. oktoobris
toimunud imperialistide poolt organiseeritud agres-
siooni tõttu Pakistanist, mis avas uue etapi
Kašmiri vabastusliikumises.

Lõppsõna

Käesolevaga lõpeb lühike ülevaade Kaš-miri rahvamasside vabastuslükumisest ja seda põhjustavatest teguritest, viidud momendini, kus Kaśmiri sisemisse võitlusse sekkusid Pakistani suguharude interventsiooni tulemusena ka suurel määral välised tegurid. Nagu eelpool juba rõhutatud, moodustas Kaśmiris valdava majandusharu põllumajandus, rõhuva elanikemassi aga talupojad, kes kujutasid endast kodanlik-demokraatliku lükumise peajõudu.

Juba Marx iseloomustab üldist talurahva olukorda Indias 19. saj. - ajal, mis langeb ühte käesoleva töö alguses käsitletava perioodiga - järgmiselt: „.... nagu zamindari, nii on ka raiotvari[1] süsteem tekkinud mitte rahvamasside huvides, kes harivad maad, vaid valitsuse huvides, kes koormab viimast maksuga. Milliseks paroodiaks prantsuse talupojale oli india raiott,

---

[1] india raiott (rügile alluv talupoeg) vastab umbkaudselt Kaśmiri assamile, kes allors samutõ otseselt maharadjale.

jäetud ilma igasugusest püsivast õigusest maale ja kurnatud maksudega, mis muutuvad iga aasta sõltuvalt kogutud saagi suurusest. See süsteem kasvas kiiresti üle suurimatest põllutööde süsteemidest ning maa kaotas kogu oma väärtuse." [2]

Just niisugune olukord iseloomustas Kašmiri põllumajandust 19. saj. II poolel, kus põhilisel oli levinud riigile ehk maharadžale alluvate talupoegade süsteem. Ainuke vahe võrreldes Briti Indiaga seisnes Kašmiri talurahva veelgi julmemas ekspluateerimises, millele lisandus rahvuslik, poliitiline ja hariduslik diskrimineerimine. Sellisel viisil aastakümnete jooksul kuhjunud vastuolud viisid 1931.a. puhkenud laiaulatusliku rahvaliikumiseni, mis kestis, tõusudes ja vaibudes, poliitilisi parteisid oma pinnale tõstes, kuni feodalismi põhiliste jäänuste likvideerimiseni Kašmiris peale 1947. aastat. Põhilist osa Kašmiri rahvusliku vabastusliikumises etendas seejuures talurahvas, kes oma revolutsioonilise, spontaanse

---

[2] К. Маркс - Военный вопрос - Парламентские дела - Индия. (К. Маркс и Ф. Энгельс - Сочинения, т. 9, изд. 2., стр. 221-222.)

võitluse kaudu avaldatava survega sundis pidevalt Kaśmiri kodanlust oma programmi demokratiseerima ja talurahva huvide radikaalse elluvümne eest välja astuma. Aastatepikkuse võitluse tulemusena oli Kaśmiri talupoegkonna suur, kuigi veel mitte tadelik võit - maareformi tulemusena, mis oli kõige demokraatlikum Indias, kaotati 1951-53.a. suurmaaomand ilma kompensahioonita, likvideeriti suurel määral talurahva sõltuvus lügkasuvõtjatest ja anti kuni 1957.a. algusen ligi 900.000 maata vod vähese maaga talupojale ja nende perekonnalükmetele üle 230.000 aakri maad.[3] Rikkalike tradihioonidega üldrahvalikus vabastuslükumises kogemusi omandanud Kaśmiri rahvamassid ja demokraatlikud organisahioonid eesohas Rahvuskonverenhiga suutsid hiljem edukalt voddelda välisimperialistide vahelesegamisüritusteVastu ning demokraatlikus Kaśmiris progressüvsete rüklike ümberkorralduste eest.

---

[3] The Statesman's Year-Book 1957.
London, MacMillan & Co, p. 177.

Kasutatud kirjandus.

I Marksismi-leninismi klassikud.

1. Маркс, К. - Военный вопрос - Парламентские дела - Индия.
(К. Маркс и Ф. Энгельс - Сочинения, т. 9, изд. 2.)

II Allikad ja statistilised materjalid.

1. New Kashmir. With an Introduction by Sheikh Mohammed Abdullah. New-Delhi, Kashmir Bureau of Information.
2. Sheikh M. Abdullah - Presidental Address to the 6th Annual Session of the Muslim Conference, March 26, 1938.
3. Treaty of Amritsar. (Government of India. White Paper on Jammu and Kashmir. New-Delhi, 1948.)
4. Census of India, 1941, Vol. I.
5. Census of India, 1941, Vol. XXII: Jammu and Kashmir.
6. Census of India, 1951, Vol. I.
7. Monthly Abstract of Statistics IX, 7/8, July/August 1956, Delhi.

8. The Statesman's Year-Book 1957.
London, MacMillan & Co.

9. Wittkauer, K. - Die Bevölkerung der Erde,
Gotha, 1958.

III Põhiteosed

1. Петрунигева, З. - Национально-освободительное движение в княжестве Кашмир.
(Ученые записки Института Востоковедения
Т. I, М-Л - 1950.)

2. Bazaz, Prem Nath - History of the Struggle for Freedom in Kashmir. Delhi - 1954.

3. Birdwood (Lord) - Two Nations and Kashmir. London - 1956.

4. Brecher, M. - The Struggle for Kashmir.
Toronto - 1953.

5. Kaul, Shwaja Lal - Kashmir through the Ages 5000 BC to 1954 AD. Srinagar - 1954.

6. Kaul, S. N. - Kashmir Economics. Srinagar - 1954.

7. Kaula-Dhar - Kashmir Speaks. Delhi-London, 1950.

8. Korbel, Josef - Danger in Kashmir.
Princeton - 1954.

9. Panikkar, K.M. - The Founding of the Kashmir State. A Biography of Maharaja Gulab Singh 1792-1858. London - 1953.

10. Sufi, G.M.D. - Kashīr. Being a History of Kashmir. Vol. I-II, Lahore - 1947-1948.

IV Ülejäänud teosed.

1. Датт, Р.П. - Индия сегодня. М - 1948.

2. Мельников, А.М. - Антифеодальная борьба крестьянства Индии 1937-1939. (Ученые записки Института Востоковедения, Т. 12, 1955.

3. Семёнова, Н.И. - Государство Сикхов. М - 1958.

4. Семёнова, Н.И. - Община и феодальное землевладение в государстве Ранджит Сингх. (Ученые записки Института Востоковедения, Т. 12, 1955)

5. Сингх - Банерджи - История Индии. М - 1954.

6. Слейт, О.Х.К. - Индия и Пакистан. М - 1957.

. . .

7. Ali, Abdullah Yusuf - Modern India and the West. Ed. by O'Malley, 1941.

8. Carter, J.E.L. - The Stone Age in Kashmir. London.

9. Dutt, R.P. - India to-day and to-morrow. London - 1955.

10. Fabre-Luce, A. - Cachemires. Paris - 1955.

11. Keishen, Rajbans - Kashmir and the Conspiracy against Peace. Bombay - 1951.

12. Kumar, Vijay - Anglo-American Plot against Kashmir. Bombay - 1954.

13. Liaquat Ali Khan - Pakistan, the Heart of Asia. Speeches in the US and Canada. Cambr., Mas., Harvard - 1951.

14. Nehru, Jawaharlal - The Gandhian Technique. Address at the University of Chicago, Oct. 27, 1949. (Jawaharlal Nehru's Speeches 1949-1953. Delhi - 1954.

15. Powell-Price, J.C. - A History of India, London - 1955.

16. Sathu, J.N. - Behind the Iron Curtain in Kashmir. Delhi, Kashmir Democratic Union, 1952.

17. Schulemann, J. - Geschichte der Dalai-Lamas. Leipzig - 1938.

18. Singh, Kartar - Kashmir and the Imperialist Intervention. Bombay - 1953.

19. Sitaramayya - History of the Indian National Congress. Vol. II / Bombay - 1947.

20. Torrens, H.D. - Travels in Ladâk, Tartary and Kashmir. Saunders, Otley & Co., London - 1863.

21. Wint, Guy - South Asia Unity and Disunity. International Conciliation No. 500, Nov. 1954.

22. Younghusband, Sir Francis - Kashmir. London - 1917.

Sisukord

1. Sissejuhatus - lk. 2.
2. Mõningaid Kašmiri geograafilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid iseärasusi - lk. 8.
3. Ülevaade Kašmiri ajaloost enne 1917. a. - lk. 21.
4. Kapitalistlike suhete areng ning feodaalsed jäänused Kašmiri majanduses - lk. 42.
5. Rahvuslik vabastusliikumine Kašmiris 1917 - 1939 - lk. 54.
6. Rahvusliku vabastusliikumise teine etapp Kašmiris II maailmasõja ja sellele järgnevate aastate vältel - lk. 83.
7. Lõppsõna - lk. 108.
8. Kasutatud kirjandus - lk. 111.